

UNIVERZITA KARLOVA
V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

2009

Jana MRZÍLKOVÁ

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Katedra teologické etiky a spirituální teologie

Jana Mrzílková

MORÁLNÍ ASPEKTY V ÚCTĚ K MRTVÉMU TĚLU

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. ThDr. Jiří Skoblík

PRAHA 2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a v seznamu literatury a pramenů uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Praze dne 4. července 2009

Jana Mrzilková

OBSAH

Úvod.....	6
1 Život.....	7
1.1 Biologický pohled	7
1.1.1 Empirický funkcionalismus.....	9
1.1.2. Utilitarismus.....	10
1.1.3. Ontologický personalismus.....	11
1.2 Filozofický pohled.....	12
1.2.1 Homér.....	12
1.2.2. Platón	12
1.2.3. Aristoteles.....	13
1.2.4 Descartes.....	14
1.2.5 Kant.....	14
1.2.6 Nietzsche.....	16
1.3 Teologický pohled.....	17
1.3.1 Hinduismus.....	17
1.3.2 Taoismus.....	18
1.3.3 Zen.....	18
1.3.4 Budhismus.....	19
1.3.5 Islám.....	19
1.3.6 Židovství.....	20
1.3.7 Křesťanství.....	22

2 Smrt.....	25
2.1 Teologický pohled na člověka a smrt.....	26
2.1.1 Teologicko- biologický pohled.....	26
2.1.2 Biblický pohled.....	27
2.1.3 Antropologický pohled.....	29
2.1.4 Pohřeb.....	33
2.1.4.1 Úcta ke svatým.....	34
2.1.4.2 Kostnice.....	35
2.1.5 Pitva.....	36
2.1.6 Nedosažitelná těla.....	39
2.2 Příklady neetického zacházení s mrtvými.....	40
2.2.1 Krádeže těl.....	40
2.2.2 Krádeže částí těl.....	41
2.2.3 Nekrofilie.....	41
2.2.4 Nemocnice.....	42
2.2.5 Pohřebnictví.....	42
Závěr.....	43
Seznam literatury	44

Úvod

Život a smrt člověka, dva protiklady, které jsou přesto úzce propojeny. Otázky o významu a smyslu života ozřejmí právě představa o smrti a naopak ptáme-li se na smrt, která je nevyhnutelným mezníkem, odpovědi odhalí přístup a postoj člověka k času života. Díky tomuto paradoxu, který obdobně platí mezi úctou k živému člověku a mrtvému tělu člověka, se v první část hledání odpovědi na otázku úcty k mrtvému tělu budu zabývat právě otázkou pojetí života z hlediska biologického, filozofického a náboženského. Teprve druhá část bude věnovaná přímo otázce smrti, teologického přístupu k ní, v eschatologii a antropologii, dále pohřbívání a etiky chování k mrtvým. Důležité budou i moderní otázky související se smrtí, jako dárcovství orgánů a problematika pitev.

Základní otázka tématu úcty k mrtvému tělu je tedy hlavně zaměřena na otázku úcty k člověku živému. Hodnota lidského života je v jednotlivých kulturách i náboženských představách prožívána různě. Etický přístup se odvíjí od různých historických vazeb, ve kterých hraje velikou roli prostředí i sociální situace v dané kultuře. Z přístupu k začátku a konci života se odvíjejí etické postoje k těmto významným obdobím i k času mimo ně. Důležitou otázkou zůstává, proč se člověk vůbec má chovat k druhému člověku eticky? Zatímco v náboženských přístupech se tato otázka standartně řeší, důvody ateismu k etickým hodnotám situaci výrazně komplikují. Pokusím se uvést příklady etických přístupů právě se zřetelem na pojetí hodnot života, ze kterých vyplyne i přístup ke smrti.

1. ŽIVOT

1.1 BIOLOGICKÝ POHLED NA ČLOVĚKA

Oba konce života člověka jsou ze své podstaty velmi křehké. Buď ještě člověk nedokáže artikulovat svá práva a bránit se, nebo toho už není schopen. Proto i společnost se snaží právně ošetřit tyto období v rámci svých etických hodnot a představ. Definice začátku a konce života jsou pro společnost rozhodující proto, že tyto důležitá období spolu natolik souvisejí, že i právně rozdělují společnosti na tolerantní k potratům a zároveň euthanasii, nebo na společnosti, které jsou proti oběma těmto situacím.¹ Moderní přístupy zahrnující biologické poznatky se liší v definování začátku života, rozdílu mezi bytostí a osobou, podle mnoha kritérií.

Čtvrtý den po oplodnění dochází k masivní genové expresi. Někteří by do této doby hovořili o materiálu a poté o osobě. Sedmý den dochází k implantaci do dělohy. Bez úspěšné nidace (50-70% embryí se implantace do dělohy nezdaří) nejsou embrya v žádném případě schopna života a tak někteří kladou vznik osoby sem. Okolo třináctého dne obecně už nemohou vzniknout jednovaječné dvojčata (rozdělení daného embrya na dvě části, ze kterých můžou vzniknout dva organismy). Proto je i tento okamžik významný pro určení života. V období asi patnáctého dne vznikají první nervové buňky. Tuto chvíli proto někteří považují za začátek života. I smrt se v současnosti definuje jako smrt mozku, takže nervová soustava hraje velikou roli v definování života. Elektrická aktivita a tedy funkčnost nervové soustavy začne ale o něco později, takže vazba na vznik soustavy je také jen deskriptivní. Novorozенец je sice tradičně právně vybaven ochranou, jako právoplatná lidská osoba (jeho zabití je považováno za vraždu), ale biologicky ještě dlouho není schopen samostatné existence. Rozdíl závislosti a samostatnosti mezi embryem a novorozencem je ale neporovnatelně jiný.²

Podle těchto kritérií, a příklonu jednotlivých skupin k nějakému významnému okamžiku ve vývoji jedince, se poté odvozují práva a morální nároky na jednotlivá období embrya. Doba před uznávaným prvním momentem života je potom spojená s nebezpečím manipulace s embryem. Veliké problémy dnešní doby a výzkumu jsou spojeny s manipulací oplodněných vajíček jak pro in vitro fertilizaci, tak výzkumem na kmenových buňkách z embryí.

---

¹ Srov. VÁCHA Marek: Místo, na němž stojíš, je posvátná země, Brno: Cesta, 2008, 36

² Srov. tamtéž 38

Dovolte mi odbočku, která s datováním vzniku života úzce souvisí a tím souvisí i s etickými postoji. Stejně jako na konci života, je i jeho začátek ovlivněn představami o hodnotě člověka.

Asistovaná reprodukce přináší mnoho etických problémů. Po hyperovulaci, dozraje více vajíček, která jsou odebrána a poté oplodněna. Vzniklá embrya však nesou všechna vložena do dělohy matky, ale proběhne mezi nimi výběr. V dnešní době již není náhodný, ale po preimplantační diagnostice, kde se embrya vyšetří na známé genetické vady, se obvykle zvolí dvě nejlepší. Vybíráme opravdu nejlepší? Etická otázka zní: Co je nejlepší embryo, kdo dostane šanci na život? Někdy dochází k první volbě člověka u asistované reprodukce dokonce dřív, když při ICSI volíme spermii, kterou injekčně vpravíme do vajíčka. Výběr embryí v metodách asistované reprodukce je však zatížen již našim přesvědčením, co jsou dobré předpoklady pro život dítěte a budoucí rodiny.¹ V komunitě neslyšících jsou ale známy postoje o hodnotách zdraví úplně jiné, než předpokládáme my slyšící. Lze vyšetřit soubor genů, odpovědných za zdraví sluchu. Tato komunita má o toto genetické vyšetření velký zájem, ale hodnotou je pro ně dítě, které má sluch postižený jako oni, ne zdravé, slyšící. I to může být důvodem jejich volby pro potrat, v případě asistované reprodukce by určitě preferovali výběr z oplodněných vajíček to, které má gen pro zdravý sluch poškozen. Jejich cílem je mít dítě, kterému porozumí, pochopí, mohou vychovávat v hodnotách a životních situacích, které znají a kde se dokážou orientovat a pomoci. Sociální otázka tu tedy hraje roli větší, než hodnota zdraví.

Dalším problémem asistované reprodukce jsou zbylá oplodněná vajíčka, která mohou být sice použita v dalším cyklu oplodnění, ale i tak zůstanou ještě mnohá nadbytečná. Tato „zmrazená generace“ je obvykle za pět let, kdy nebyla použita, zničena.² I v prezentaci výsledků vědeckých prací na kmenových buňkách, jsem se setkala s postojem, že tyto práce vyvyšují svoji etiku výzkumu na hospodárnosti zpracování právě přebytečných oplodněných buněk z asistované reprodukce, tím argumentem, že by tyto buňky byly stejně zlikvidovány. Otázka je ale stále stejná, je shluk buněk oplozeného vajíčka jen hmota? Vždyť z každého embrya může vzniknout člověk. Přesto jsou současně některá implantována do dělohy čekající matky na potomstvo, jiná rozebrána na výzkum a zbylá jsou zlikvidována. Všechny tyto situace nás vedou k zamyšlení, co je hodnotami v životě člověka a nakolik je dobré ovlivňovat náhodu.

Tento popis biologických přístupů k začátku života je důležitý pro zobrazení současných problémů v určování hodnot v lidském životě. Úcta k začátku života a diskuse

---

¹ Srov. VÁCHA: op.cit., 56

² Srov. tamtéž 63

o možnosti posunování hranice v působení na něj úzce souvisí s posuzování hranice na opačném konci života, na okamžik smrti. Současná společnost a věda, která v technických možnostech zvládne mnohé, se ale nestačí (nebo nechce) v tomto rychlém technickém pokroku ptát po etických důsledcích. Proto volby hodnot pro život člověka, podle kterých se věda řídí, jsou více instinktivní, než filozoficky a eticky dobře podloženy, argumentovány, diskutovány. Otázka pokroku a ochoty vědeckého výzkumu, který je ekonomicky přínosný a ve kterém mnozí vidí i svoji šanci na zajištění, není zcela nezávisle otevřená k výsledkům negativních etických hodnoceníh a upozorněním na vhodnost přerušeni nebo pozdržení cesty výzkumu. Proto můžeme ekonomický aspekt, který hraje velkou roli v současném světě, vidět i na pozadí diskusí o konci života, a v podtextu hovorů o důstojnosti v utrpení, nemoci, stáří. Tyto finančně zatěžující situace ve spojení s nezakotveností transcendentních hodnot života vedou k zpochybňování smyslu života v takovýchto chvílích a k otevírání otázek po euthanasii. Tím samozřejmě nechci snižovat úvahy o euthanasii dané soucitem, po zkušenosti lidí pohybujících se v blízkosti velkého utrpení, kteří díky absenci náboženských postojů, nevidí honotu tohoto utrpení.

Následující kapitoly popisují významné proudy v etickém myšlení současnosti.

1.1.1 EMPIRICKÝ FUNKCIONALISMUS

Přístup empirického funkcionalismu je takový, že za lidskou bytost považuje jak zygotu na počátku existence, tak člověka v průběhu života až po smrt. Problém je ale v tom, že právní a morální ochranu má podle této filozofie až lidská osoba. Tou se člověk stává a může opět přestat být.¹ A to se dostáváme od počátku života i k jeho omezení v konci. Stejně tak jako tato filozofie umožňuje manipulaci s embryi, stejně tak je otevřená myšlenke euthanasie, má-li život ve svém konci „sníženou“ kvalitu. Úcta ke konci života, kde se hodnotí jeho kvalita, napovídá i o významu a úctě k mrtvému tělu, které přestává být rozhodně osobou a stává se hmotou.

Postoje empirického funkcionalismu vývojově navazují na myšlenky hédonismu. Aristippos z Kyrény (435-365 př.Kr.) tvrdil, že pro člověka jsou důležité radosti, potítky a slasti. Naopak bolesti a nelibostem by se měl člověk co nejvíce vyhnout.² Tato představa je důležitá pro svůj vztah k euthanasii a hodnocení „kvality života“ právě podle libostí a nelibostí. Tento názor má i svůj biologický materiál a tím je právě nervová soustava.

---

¹ Srov. VÁCHA: op.cit., 37

² Srov. tamtéž 24

Bolest a slast je vázána na její vznik a správnou funkci. Ovlivnění nervové soustavy v odstranění bolesti a ve prospěch slastí je cílem. Otázkou je, co s člověkem, který má nervovou soustavu, jako materiální substanci pro detekci slastí, poškozenou (úraz, nemoc, vývojová vada), vyřazenou (bezvědomí), dysfunkční (psychiatrické onemocnění). Mají takoví lidé právo na život? Mají dostatek možností užít si radosti? Vždy se s těmito stavy spojuje zvýšení nelibostí, bolestí, strastí. Dle tohoto postoje je to ale nežádoucí. Proto je na snadě, že se zabývá myšlenkou ukončení života, když se jeho hodnota posune do polohy negativních vjemů.

1.1.2 UTILITARISMUS

Na přelomu 18. a 19.st. na tuto myšlenku navázal utilitarismus. Dle této etiky jsou důležité čtyři principy: princip následků, užitečnosti, hédonismu a sociální. Princip následků hovoří o hodnotě skutku. Ten považuje za ani dobrý ani špatný, záleží zde na následku činu. Princip užitečnosti říká, že morálně správné jednání je takové, které způsobí co nejvíce dobra co největšímu počtu lidí. Podle principu hédonismu je důležité to, co naší nervovou soustavu podráždí ve smyslu slasti. Princip sociální zdůrazňuje to, že jde o dobro všech, nejen egoisticky o štěstí jedince.¹ Utilitarismus tedy vidí život jako čekání na smrt a toto čekání má být co nejpříjemnější i v rámci kolektivu.

Radikálním stoupencem a kontraverzním filozofem hédonismu a utilitarismu je v současnosti Peter Singer. Jeho postoj k člověku jako osobě je důležitý pro etické důsledky vázané na začátek i konec života. Podle Singera je osobou každý, kdo dokáže vnímat libost a nelibost.² Jeho pojetí života je tedy velice úzce vázáno na nervovou soustavu jako materiální základnu pro vnímání právě slastí. Zároveň je nejen potřeba nervovou soustavu „vlastnit“ ale je třeba i její správná funkce v průběhu života. V naznačeném schématu o dataci vzniku osoby je jasné, že Singerova představa bude vázána na vznik a funkci nervové soustavy embrya. Problematické otázky ale přicházejí v případě snížené nebo jinak posunuté funkce nervové soustavy, která ztratí nebo se v ní zmenší schopnost vnímání pozitivních emocí, nebo se dokonce ve špatné funkci umocní vnímání nelibostí. Takovýto stav, je-li trvalý nemá pro Singera hodnotu života.

Kontraverzní přístup je u něho ale prezentován ještě jinak. Singer tvrdí, že i zvířata, schopná vnímat libosti a nelibosti jsou osobami. Jeho celek osob, které žijí pak zahrnuje ty, kdo jsou schopni vnímat radosti. Okruh osob se tak rozroste i o živočichy takovou

---

¹ Srov. VÁCHA: op.cit., 26

² Srov. tamtéž 38

schopností. Z tohoto okruhu jsou ale vyčlení všichni, kdo vnímání libostí schopni nejsou například ti, kdo se nachází v kómatu, ale i ti, kdo mají sníženou funkci nervové soustavy například genetické postižení.¹ Ti jsou na obtíž, vyvolávají nelibosti i u okolních osob, které by bez nich mohli zažívat větší podíl slastí. Proto v zájmu utilitarismu a principu užitečnosti by se tyto postižené jedince (rozhodně geneticky poškozená embrya) nebránil i eliminovat. Zatím co v hédonismu šlo o dobro jedince, zde se přidává ještě rozměr sociální, míry libosti okolí. Hodnocení kvality života už nepochází od jedince samotného, ale i od okolních lidí, kteří si přivlastňují právo rozhodovat o druhých. Rozhodně se nebrání potratům geneticky poškozených embryí, ve prospěch spokojenosti rodiny. Co se týká času konce života, nejsme v této filozofii daleko od euthanasie v Třetí říši. Myšlenka ukončit život všem co znesnadňují druhým vnímání slastí není od systematického vyhlazování tělesně postižených, jako „neužitečných jedlíků“, příliš vzdálená. Důstojnost života je tedy zde redukována na produktivitu a schopnost užívat si. Neproduktivní, nemocní, slabí nemají mít účast na životě. Tato filozofie podporující potraty tedy nemá ani problém s euthanasií. Ve stavu, kdy převýší nelibosti v životě člověka, je řešením negativní vjemy ukončit.

Tyto postoje hrubě odporují teologickému pohledu. Ztrátou metafyzických hodnot se zde ztrácí i hodnota utrpení, jako důležité zkušenosti v životě člověka, které má veliký význam v osobním růstu k moudrosti a v poznání života v plnosti.

1.1.3 ONTOLOGICKÝ PERSONALISMUS

Ontologický personalismus tvrdí, že neexistuje rozdíl, mezi bytostí a osobou. Všechny vývojové fáze člověka, od zygoty po smrt, jsou chápány jako fáze vývoje osoby. I když je člověk příliš mladý nebo starý a nemá schopnost aktuálně vstupovat do vztahů, činit rozhodnutí a vnímat libosti a nelibosti, je toho vždy schopen potencionálně.² Embryo, které nemá ještě schopnost vnímat a rozhodovat se, ale už obsahuje celou genetickou výbavu a tím i potenci všech hodnot. Stejně tak člověk v hlubokém bezvědomí je stále osobou i když aktuálně není schopen vnímat libosti a nelibosti. Vztah této filozofie k začátku i konci života tedy vypovídá i o negativním vztahu k potratům (právu zničit embrya) i k euthanasii. Ačkoli jsme stále jen v rovině biologické, odhalujeme na základě těchto filozofických argumentů i obhájení křesťanských postojů k životu. Přístup k etickým otázkám zacházení s embryi u asistované reprodukce i využívání embryí na

---

¹ Srov. VÁCHA: op.cit., 40

² Srov. tamtéž 46

kmenové buňky je samozřejmě, oproti postojům utilitarismu, nepřipustný. Tento přístup k životu chrání život v počátku i konci. Úcta k mrtvému tělu, které do poslední chvíle bylo osobou s jedinečným životem, předpokládáme že bude zachována.

1.2 FILOZOFICKÝ POHLED NA ČLOVĚKA

Ptáme se na podstatu člověka. Mezi uvedenými filozofy sledují jejich postoje týkající se hodnoty života člověka a jejich postoje na existenci duše, která má k tělu specifický vztah. Z přisuzovaných hodnot života se pak odvíjí i vztah ke smrti, popřípadě k životu po smrti.

1.2.1 HOMÉR

Představa většinového názoru na filozofy řecké antiky řešící rozpor mezi tělem a duší je obecně velmi zakořeněná. První zástupce Řecka v popisu těla a duše ale vybočuje z tohoto pojetí. Homér ve svém díle používá mnoho výrazů pro popis psychických mohutností člověka. Vyjadřuje se výrazy, které nepopisují jen psychické stránky člověka, jsou totiž propojeny i s tělesnými. Termín duše, překvapivě Homér nezná.¹ Hranice mezi tělesným a duševním je u člověka v podání Homéra nejasná, tyto oblasti se navzájem prolínají. Výraz sóma, který později vyjadřuje koncept tělesnosti, u Homéra označuje pouze mrtvolu, nikdy ne tělem živého člověka.² Pojem pro jednotu tělesnosti Homér také neuvádí. Měl představu v mechanickém spojení údů, svalů a kloubů. Stejně tak Homér nezná rozdíl mezi orgánem a jeho funkcí. Kde není jednotné pojetí těla, nemůže být ani jednotné pojetí duše. Homér prostě nerozděluje člověka na „duševní“ a „tělesné“. Tento postoj je v rámci filozofů Řecka neobvyklý.

1.2.2 PLATÓN

Prostřednictvím Platóna se dualismus těla a duše zakotvil v dějinách. Lidskou duši chápe Platón nejen jako duchovní podstatu ale přímo jako čistého ducha, který existoval už před tímto životem a byl vyhoštěn do hmotného a smyslového světa, byl připoután k tělu.

---

¹ Srov. BARTOŠ Hynek: Očima lékaře. Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení duše-tělo, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2006, 45

²Srov. tamtéž 51

Z této vazby se musí osvobodit a obnovit opět čistě duchovou existenci, která odpovídá jeho podstatě. Metafyzický dualismus mezi hmotou a duchem nacházíme i v pojetí proměnného a zdánlivě smyslového světa a neproměnného opravdu jsoucího duchovního světa. Lidské tělo patří hmotnému neskutečnému zdánlivému světu oproti duši, která patří do věčného duchovního světa idejí.¹ Cesta moudrého spočívá v tom, že zachází s tělem jako s hrobem ducha, a tímto nepřátelstvím k tělu se připravuje na nesmrtelnost. Smrt byla potom chápána jako okamžik, kde se otvírají brány vězení a zajatá duše se dostává na svobodu, do nesmrtelnosti. Smrt je pravým přítelem člověka, který ho osvobozuje z vazby na materii.²

Další důležitá myšlenka vztahující se k životu člověka u Platóna je, že tam, kde se ale rozpadne důvěra v tělesné bytí, kde jedinou orientací je vlastní prospěch ze smrti, dojde ke zničení společenství. Tuto krizi se Platón snaží vyřešit, ne návratem k mýtickému světu, ale nově. Staví proti přirozenému právu chytřejšího a silnějšího přirozené právo existence, kde jednotlivci náleží místo v celku. Myšlenku přirozeného práva ale interpretuje jako spravedlnost bytí, která propůjčuje jednotlivci i celku možnost existence. Spravedlnost je pro něj vlastní pravdou, a tato pravda vlastní skutečností. Pravda je skutečnější, než pouhý biologický život a sebeprosazování. Tato myšlenka je odůvodněním nové možnosti polis jako společenství. Tyto myšlenky ukazují na to, že schematizování Platonova myšlení jako individualistického a dualistického, který popírá pozemské a navádí člověka k útěše mimo svět, je chybné. Jeho cílem je totiž opětné umožnění polis, nové ustavení politiky. Zároveň aby mohl člověk žít biologicky, musí být víc než bios, musí umět zemřít pro opravdovější život. Oddáním se pravdě není krokem do nicoty, ale je předpokladem spravedlnosti, která je životním předpokladem polis a tak nakonec podmínkou biologického přežívání člověka.³

1.2.3 ARISTOTELES

Aristoteles dualistické pojetí světa překonal. Duše je podle něho formující bytostně určující princip, který dělá člověka člověkem- formuje hmotu v živé lidské tělo, oživuje a podmiňuje fyzický i psychický život člověka. Bytostná konstituce se skládá z prvotní neformované hmoty a z duše, jako podstatného principu, až díky které se látka stává lidským tělem. Aristoteles dochází k poznání, že látka má svou jednotu teprve skrze formu. Živé tělo má skutečnost, a také jednotu a celistvost teprve skrze formující duši. Jako je oko

---

¹ Srov. CORETH Emerich: Co je člověk, Praha: Zvon, 1994, 133

² Srov. RATZINGER Joseph: Eschatologie. Smrt a věčný život, Brno: Barister .. Principal, 51

³ Srov. RATZINGER: op.cit., 55

živým, své funkce schopným orgánem jen tehdy, má-li schopnost vidění, skrze kterou má oko jako takové teprve svou skutečnost a smyslovost. Tak je člověk ve své životní jednotě a celistvosti uskutečněn jen skrze duši.¹

Takové pojetí duše a těla je srozumitelné a v historii velmi dlouho nepřekonané. Z takovýchto Aristotelových představ vycházel i sv. Tomáš Akvinský, ale pro křesťanství tuto teorii ve svém díle ještě propracoval. Teologie zdůrazňuje jednotu duše a těla.

1.2.4 DESCARTES

V Descartově díle ve vztahu k člověku najdeme výsledek jeho kritického myšlení ve větě cogito, ergo sum- myslím, tedy jsem. Descartes zpochybňuje kvalitu vnímání člověka a tak pro něho překvapivě dokonalá idea Boha v mysli lidí je zároveň důkazem jeho existence. Svoboda člověka daná Bohem je ve svém špatném užívání zdrojem zla ve světě. Protože Descartes omezuje pojem ducha na myšlení, zvířata se v tomto smyslu neúčastní duchovního světa.² Descartes chápe organismy jako složité stroje, jako automaty bez vnitřního aspektu. Podle něho zvířata nic nevnímají, nemají žádné pocity, žádnou bolest, jen čistě mechanicky se snaží vyhnout všemu, co je hrozí zničit.³ Člověk v tomto novém chápání už není jako předmět filozofie přírody přírodní bytostí, ale je jako myslící vládce přírody, res cogitans, protějškem přírody, res extensa.

Na některé Descartovy myšlenky později navázali materialisté, kteří i člověka vidí jako komplikovaný stroj a tím ho degradují ho na hmotu bez transcendentního rozměru.

1.2.5 KANT

Kant ve své transcendentální dialektice dochází k idei nepodmíněné jednoty myslícího subjektu, která tvoří základ všech našich představ- ideu duše. Druhá idea, nepodmíněná jednota všech jevů, je kosmologická idea, idea světa. Třetí idea, nepodmíněná jednota všech předmětů myšlení vůbec, idea nejvyšší bytosti, je idea Boha.⁴ V mravních otázkách Kant dochází k závěru, že pokud si je člověk vědom sebe sama jako věci o sobě, chápe i svou existenci jako nepodléhající časovým určením, jako nepodřízenou zákonu kauzality. Ve svém mravním chování jsme pozdviženi nad sféru věcí

---

¹Srov. CORETH: op.cit., 145

²Srov. STÖRIG Hans Joachim: Malé dějiny filozofie, Praha: Zvon, 1991, 228

³Srov. LÖW Spaemann: Účelnost jako filosofický problém, Praha: OIKOYMENH, 2004, 99

⁴Srov. STÖRIG : op.cit., 292

jako jevů do nadsmyslového světa. V tomto světě jsme svobodni, a požadavek mravního zákona platí tedy oprávněně. Mravní zákon do nás zároveň žádá, abychom si nejvyšší ctností zasloužili nejvyšší blaženost. Stav nejvyšší ctnosti může ale dosáhnout jen čistě rozumová bytost, nepřipoutaná k smyslovosti. Dále mravní zákon žádá, abychom neusilovali o pozemské štěstí, ale abychom konali dobro s mravní bezpodmínečností. Jestliže usilujeme tedy o to, abychom byli štěstí hodni, pak musí také existovat pro mravní osobu spravedlivé vyrovnání v posmrtném životě. Kant dochází k tomu, že mravní jednání je praktické uznání Boha i když ho někdo teoreticky popírá. Mravní jednání není pro něho možné bez víry v svobodu, nesmrtelnost a Boha.¹

Důstojnost člověka, kterou se Kant také zabývá, vidí už jen v tom, být člověkem.² Ukazuje totiž na rozdíl mezi cenou a důstojností. Cenu jsem schopen vyjádřit ekvivalentem. Věci, které mají cenu, mohou být použity jako prostředek ke svým cílům. U člověka, jako individua, nejsem schopen říci, jakou má cenu, kolik stojí. Člověk nemá cenu- má důstojnost, nebo ještě lépe dle Doc. Skoblíka- hodnotovou nesouměřitelnost. S žádným člověkem proto nesmím zacházet jen jako s prostředkem ke svým cílům, nýbrž musím ve svých bližních ctít jejich cíle.³ Základní povinnosti k druhým Kant vidí v povinnosti lásky, úcty a přátelství.

Otroctví je jako takové základním porušením důstojnosti člověka. Zneužívá člověka, pro druhého, k jeho cílům, jako nástroj. Přehlíží celistvost člověka a vytrhuje z ní jen některé výhodné vlastnosti (výkon, sílu) pro svůj záměr, a podle nich dostává člověk cenu vyjádřitelnou hmotnými statky. To je hrubé porušení filozofického poznání o hodnotové nesouměřitelnosti člověka jako celku. Základní chybou je, že člověka otroctví nevidí jako jednotnou bytost. Jednotlivé vlastnosti výhodné pro určité práce, nemohou nikdy znamenat cenu člověka jako celku, osobnosti. Stejně tak pokud nejsme schopni připojit k embryu cenovku, tudíž má důstojnost a nikdy ho nemůžeme rozebrat na kmenové buňky. Byla by to nová moderní forma otroctví, kde je člověk, i když zatím jen v potenci, zneužíván pro cíle druhého člověka.⁴

---

¹ Srov. STÖRIG : op.cit., 297

² Srov. tamtéž 308

³ Srov. VÁCHA: op.cit., 95

⁴ Srov. tamtéž 95

1.2.6 NIETZSCHE

Nietzsche říká, že svět nemá ani účel ani cíl, není to ani stroj, ani organismus. Tvrdí, že nemůžeme mluvit o lidských subjektech a živých jednotkách, živočiších, protože neexistuje ani Já, ani svobodná vůle. Vše, co se jeví jsou výrazové formy vůle k moci, svobodné chtění stupňovat se bez konce. Stupeň člověka vidí jako jeden z mnoha, vývoj ještě není u konce. Cílem vývoje je nadčlověk. Má to být bytost, která je schopná žít bez teleologických, mechanických představ a celkově bez interpretace světa. Má být schopen žít, protože hodnoty, které ho zavazují, si sám vytváří. Tyto jeho vlastní hodnoty mají pro něj závaznost zákona. Tím by naplnil i funkci Boha vůči sám sobě. Proto i Nietzsche uznává ideu Boha jako nejvyšší ideu lidstva.¹

Představa o určování hodnot samotným člověkem, je ale velmi nebezpečná ve vztahu ke společnosti. S odstínem realizace těchto představ jsme se v moderní historii mohli setkat v Třetí říši. Důsledky, které tyto představy měly pro miliony zabitých lidí, kterým byla vzata i lidská důstojnost, jsou odstrašujícím důkazem.

---

¹ Srov. LÖW: op.cit., 204

1.2 NÁBOŽENSKÝ POHLED NA ŽIVOT

Následující vybraná náboženství a jeho pohledy na jednotu člověka a život se dají rozdělit do dvou základních velkých skupin. Východní (hinduismus, taoismus zen, buddhismus), ve kterých je společným prvkem možnost duše opětného zrození, a monoteistická náboženství (islám, židovství, křesťanství), ve kterých má člověk odpovědnost naložit jen s jedním časem pro život a zodpovídá se z něj jednomu Bohu. Ve všech uvedených náboženstvích se už neřeší jen problém duše a těla, hmoty, ale i stavy, které mohou nastat po smrti, věčná radost nebo zatracení. Touha po dobrém posmrtném životě, pak motivuje k zodpovědnému životu, žitým podle hodnot jednotlivých vyznání. V nedokonalé formě naopak strach z trestu po smrti může být tímto motivem.

1.3.1 HINDUISMUS

Vzdělání hinduisté věří v existenci jemněhmotné substance ne duchovní, ale jemněhmotně tělesné. Duchovní individuální vědomí, átman, které se spojuje s jemněhmotnou substancí, džívou, prodlévá v koloběhu života, přežívá smrt. Džíva je mnohmotný soubor podmínek vnímání, vnitřní nástroj. Ten hromadí veškeré pocity a vjemy, otisky smyslů a myšlení, ale i takové, které jsou důsledkem vlastního jednání-karman. Jemnohmotnou substancí duše, která putuje od zrození k zrození, až se nakonec rozplyne, ovlivňuje karman, který mění kvalitu této jemné substance. Kvality jemnou nebo světlou, neklidnou nebo pohyblivou, hrubou nebo temnou mění karman v zastoupení poměru těchto kvalit. Vlastní skutky v průběhu života rozhodují o existenční formě, do které se člověk vtělí v příštím životě. Pokud člověk neuhásí karman askézí, poznáním nebo boží milostí, musí prožít, co způsobil vlastními skutky, ale sám neodpykal. Člověk se v průběhu dalších zrodů dostává do situací, které mu toto prožití umožní. Božstvo bere periodicky opakujícím se aktem univerzálního vysvobození všechny bytosti bez výjimky zpět k sobě a to vždy na konci života jednoho života boha Brahmy. Dobří mohou opustit koloběh zrození už na konci každého dne Brahmy. Každé bytosti je ale stejně jednoho dne předurčeno vysvobození.¹

---

¹ KÜNG Hans, STIETENCROHN Heinrich von: Křesťanství a hinduismus, Praha: Vyšehrad, 1997, 119

1.3.2 TAOISMUS

Tao, všezahrnující, první princip všech jevů, je bezejmenné, nepojmenovatelné. Je také zdrojem všeho bytí. Do taa se také vše navrácí- to je všeobecný zákon. Osvícení je náhledem do tohoto všeobecného zákona navrácením jsoucn do taa. Zahrnuje bytí i nebytí. Bytí je jeho funkcí, nebytí jeho podstatou. Je to velké jedno, v němž jsou uschovány všechny protiklady. Realizovat jednotu s taem, je cíl každého taoisty. Rozumové poznání taa nestačí, člověk se musí s taem ztotožnit tak, že realizuje v sobě samém jednotu prostoru a prázdnotu taa. To se realizuje prodléváním v klidu. Setrváním v klidu přivádí všechny vnitřní nebo vnější dění v pokoji, všechny podmínky a omezení mizí. Čuang-c' praví, že nebeské světlo zazáří, čímž člověk spatří své skutečné já a bude moci realizovat absolutno.¹ Osvícením dojde duše do stavu věčnosti.

1.3.3 ZEN

Zen označuje usebrání ducha a meditaci, ve které jsou vyzdviženy všechny dualistické odlišnosti já/ty, subjekt/objekt, pravdivé/ nepravdivé. Exotericky je Zen školou mahájánového buddhismu. Zen je náboženstvím, jehož učení a praktiky jsou zaměřeny na to přivést k vidění vlastní podstaty a nakonec k plnému probuzení v osvícení, jako v buddhismu. Zen oproti buddhismu ale dává přednost prožitku osvícení před neužitečnými rituálními náboženskými obřady a intelektuálním poznáním v učení pro osvobození, osvícení. Upřednostňuje učení beze slov, zen od srdce-ducha k srdci duchu. Upřednostňuje náhlé osvícení. Tato cesta má vést duši k osvícení a k přerušit řetězec vtělení.²

---

¹ Lexikon východní moudrosti. Buddhismus. Hinduismus. Taoismus. Zen, Olomouc: VOTOBIA a VICTORIA PUBLISHING PRAHA, 1996, 452

² Srov. tamtéž 534

1.3.4 BUDHISMUS

Život je podle Buddhova názoru pomíjivý, bezpodstatný a strastný. Poznání těchto tří znaků bytí představuje počátek cesty. Strastnost bytí je podmíněna touhou a nevědění, jejichž odstraněním lze dosáhnout vysvobození ze sansáry, koloběhu životů. Řetěz závislého vznikání vysvětluje to, že duše vězí v koloběhu bytí. Konec tohoto koloběhu v osvícení znamená uskutečnění- nirvánu.¹ Nirvána je vyhasnutí volního puzení, naprosté osvobození od jakéhokoli příštího znovuzrození, stárnutí a smrti, utrpení a bídy. Je zakoušena už od okamžiku dosažení svatosti, ne až po smrti. Buddhistický světec dosahuje úplného vyhasnutí vášní, absolutního vnitřního míru.²

Všechna tato uvedená náboženství mají důležitý společný prvek ve vnímání utrpení. Není zde považováno za čistě negativní, ale hraje vždy roli v očištění duše pro věčný život. Také představa věčnosti je spojená s dokonalým životem, nedokonalost a špatnost nemá ve věčném žití místo. To by mohly být prvky, které tato náboženství aspoň částečně spojují s náboženskými představami západních monoteistických vyznání.

1.3.5 ISLÁM

Lidský život je v islámu stav přechodný a končí nevyhnutelně smrtí. Islám ale nezavrhuje vezdejší statky, protože ty jsou darem Božím. Při smrti nastává odloučení duše od těla. Na Boží pokyn ji vyjímá mocný anděl smrti. Uplatňuje se zde názor, že duše může existovat i bez těla. Nemá však vědomí ani vůli a po smrti upadá do bezesného spánku až do opětovného spojení s tělem v den zmrtvýchvstání. Do ráje přímo půjdou ti, kdo padli v boji za svatou věc, mučedníci, a zbožné ženy, které zemřou při porodu. Muhammad a proroci si uchovávají po smrti vědomí, ale novodobá ortodoxie vystupuje proti kultu svatých. Ráj se v islámu popisuje jako zahrada, kde k blaženosti budou přispívat rajské

---

¹ Lexikon východní moudrosti. Buddhismus. Hinduismus. Taoismus. Zen, Olomouc: VOTOBIA a VICTORIA PUBLISHING PRAHA, 1996, 59

² KÜNG Hans, BECHERT Heinz: Křesťanství a buddhismus, Praha: Vyšehrad, 1997, 35

panenské dívky a krásní, mladí rozlévači vína. Na smyslový popis někdy navazuje i možnost obšťastňujícího patření na Boha. Peklo je popisováno jako hrůzné zvíře, později jako propast s horkou zahnívající vodou. Koránský text se jednoznačně nevyjadřuje k věčnému trvání trestu v pekle.¹

1.3.6 ŽIDOVSTVÍ

Člověk je v židovství cílem stvoření, protože ze všech pozemských tvorů jen on může poznat Stvořitele, Hospodina. Stojí na hranicích konečnosti a nekonečnosti, protože jako jediný ze stvoření ví o své konečnosti a tak stvoření přesahuje. Člověk díky své zvláštnosti stojí mezi anděly a zvířaty. Rozumem je podobný Bohu a má nesmrtelnou lidskou duši. Pro svůj rozum žije člověk odpovědně na světě a tímto svým zvláštním postavením převyšuje člověk i všechno ostatní stvoření. Každý člověk je vlastní, nezaměnitelná osobnost, individuum, i když se od sebe lidé navzájem liší. Tato individualita je dána Bohem. Proto nemá žádný člověk proti jinému člověku nějakou přednost, pro kterou by se mohl vyvyšovat. Každý člověk je Bohu odpovědný za vývoj své osobnosti, ale má také odpovědnost za ostatní stvoření, protože jen člověk může ze všeho stvoření jednat vědomě, ať pozitivně nebo negativně. Izrael znamená z titulu představy o smlouvě s Bohem zvláštní postavení v rámci lidstva.² Díky Božímu zákonu, který byl ztotožněn se stvořitelkou Boží moudrostí, má Izrael blízký výjimečný vztah k Bohu. Důsledkem toho, je i zvláštní odpovědnost za stvoření. Dar Tóry je pro Izraelce jak vyznamenáním, tak závazek k odpovědnosti.³

Nositelům života je i pro Starý zákon tělo. Tělo však pomíjí, všechno vzniklo z prachu a vše se v prach navrací. Protikladem toho je Boží slovo, které nepomíjí. Pomíjivé tělo je oživeno dechem života, který mu vdechuje Bůh (Gen 2,7). Starý zákon ale nezná dualismus tělo-duše, jen život a smrt. Životní síla, která oživuje tělo, není myslitelná samostatně mimo tělo (Gn 1,30). Podsvětí, šeól, je nevyhnutelným osudem všech lidí. Extrémním znamením vzdálenosti od Boha v židovství je to, že mrtví už nemohou Boha chválit (Ž115,16-18). Všechny lidi pak potká společný úděl smrti. Nadějí je, že v nebi, na zemi i v podsvětí panuje jeden Bůh. Hospodinovo panování nad všemi oblastmi stvoření je jedním z nejdůležitějších předpokladů pro naději na zmrtvýchvstání. Podsvětí se stává

¹ KROPÁČEK Luboš: Duchovní cesty islámu, Praha: Vyšehrad, 1993, 82

² SCHUBERT Kurt: Židovské náboženství v proměnách věků. Zdroje. Teologie. Filozofie. Mystika, Praha: Vyšehrad, 1994, 42

³ Srov. tamtéž 95

místem trestu pro hříšníky, peklem. Možnost vysvobození z podsvětí je při posledním soudu pro všechny spravedlivé. Aby se hned po smrti rozlišilo mezi spravedlivými a hříšníky, vymysleli si Židé několik podsvětních oddělení, pro spravedlivé a pro bezbožníky a pro ty co spadají do prostřední kategorie slouží podsvětí jako očištec. Výrazy psyché a pneuma se o mrtvých v podsvětí mluví pod vlivem helénismu, ale nevyklučuje to představu tělesného bytí, neboť spravedliví se tu těší z vodního pramene. V Ezdr 7,100 se zdůrazňuje, že duše spravedlivých, když se oddělily od svých těl, nazírají svůj krásný úděl, který mají očekávat. Zde se v r. 100 po Kr. prosadil Platonský dualismus. Rabínská literatura uvádí, že tzv. „Spižírny“ duši se nacházejí v sedmém nebi.¹ Tam se nacházejí duše, které teprve dostanou těla, díky rose od Boha, která křísí mrtvé. Toto je důležité pro svědectví, že tu jde o trichotomickou antropologii. Jestliže rosa znamená pneuma, navazovala by tato myšlenka na představu člověka jako těla, duše a ducha. Peklo, gehinnom, je podle Hen 90,25, ohnivá bažina, do které budou uvrženi všichni hříšní pohané i Izraelci při posledním soudu. Podle rabínů je sice rozsudek nad lidmi v hodině jejich smrti už konečný, bude však potvrzen ještě i při posledním soudu. Trest má být buď věčný, který odpovídá pecku, nebo omezený, který odpovídá očištcí. Poslední soud platí za potvrzení posmrtného soudu. Myšlenka individuálního soudu vycházela z představ, že každý člověk je hned po smrti volán k odpovědnosti za své jednání. Poslední soud se podle chasidských hnutí měl konat i nad padlými anděly. K pojmu zmrtnýchvstání patří eschatologická dimenze. Za nositele života považovali Izraelci tělo, proto život bez tělesnosti nebyl možný. Jestliže měl přijít nový život, musela přijít i nová tělesnost. Podle Bar 50,20 : „Neboť země jistě vydá mrtvé, které nyní přijímá do úschovy, přitom se nic nezmění na jejich vzhledu. Jak je země přijala, tak je také vydá.“, se zmrtnýchvstalí navzájem poznají, ale zároveň se vzhled spravedlivých zlepší a u hříšných zhorší.² Eschatologické představy obsahovaly také nové nebe a novou zemi. Do nového stvoření měla být zahrnuta i říše mrtvých. V Hz 26,19 čteme: „Tvoji mrtví obživnou, má mrtvá těla vstanou. Probuďte se, plesejte, kdo přebýváte v prachu. Vždyť tvá rosa je rosou světél, porazíš zemi stínů.“ Učení o zmrtnýchvstání se kolem 168-164 př. Ar. stalo, s výjimkou saduceů, všeobecnou židovskou věroučnou součástí.³

Důležitým momentem, je v židovství původní představa jednoty duše a těla, kdy tedy stejně i tělu náležela úcta a to i po smrti. Největší hodnotou člověka je to, že je stvořen

---

¹ Srov. SCHUBERT: op.cit., 97

² Srov. tamtéž 102

³ Srov. tamtéž 104

Bohem a tak tělo má také hodnotu tohoto daru. Ještě výjimečnější je však citace Starého zákona o vztahu těla za života a po smrti ve vzkříšení. Tento moment jasně ukazuje důležitost těla a jeho roli i ve vzkříšení. Identita jedince před a po vzkříšení, je tedy v židovských představách doložena i ze Starého zákona, biblicky. To je velkým motivem k uctivému chování i k mrtvému tělu, které však bylo běžně praktikováno.

1.3.7 KŘESŤANSTVÍ

Křesťanství a Nový zákon navazuje v hlavních otázkách na Starý zákon a tak i na základ židovství. Novost je v tom, že i když přijímá všechno dosavadní a vše shromažďuje, přidává Ježíšovo vtělení, utrpení a zmrtvýchvstání jako zcela novou a vše proměňující událost.¹ Křesťanská víra se neodvrací od života, věří v Boha živých. Jejím cílem je život, a proto přitakává životu ve všech jeho stupních jako daru a odlesku Boha, který je životem. Přitaká životu až do jeho ztemnění utrpením.² I tak ale zůstává život Božím darem, a otvírá nové možnosti bytí a smyslu. Proto pro křesťanskou víru neexistuje žádný život nehodný života. Život je darem Božím a může obohatit a učinit člověka svobodnějším a to nárokem na služebnou lásku. Křesťanská víra je přesvědčena, že lidský život je životem ve vyšším smyslu, než tomu učí pouhá biologie. Člověk nachází sám sebe v té míře, v jaké přijímá pravdu a spravedlnost jako místo skutečného života, i když takové odkrytí života má vždy v dějinách lidstva charakter martyria. Víra nehledá utrpení, ale ví, že bez utrpení nedojde život své celistvosti. Jestliže velikost života vyžaduje utrpení, znamená to, že se víra staví proti pokusu o apatii, o zbavení se utrpení, jako něčeho, co odporuje podstatě člověka. Pokus odstranit utrpení pomocí medicíny a psychologie se rozrostl do snahy o definitivní vykoupení lidstva. Utrpení lze samozřejmě těmito cestami omezit. Ale touha odstranit je zcela by byla identická se zavržením lásky a s popřením člověka. Takové snahy mohou vést jen k prázdnému životu i smrti. Útěk před utrpením je útekem před životem. Krize západního člověka je v tom, že se snaží vykoupit člověka mimo kříž, proti kříži a tak proti pravdě. Kristus neumírá se vznešeným klidem filozofa, ale poté, co zakusil strach, bolest a utrpení. Jen věčný život je postačující odpovědí na otázku lidského bytí a umírání v tomto světě.³

---

¹ RATZINGER Joseph: Eschatologie. Smrt a věčný život, Brno: Barister .. Principal, 2004, 63

² Srov. tamtéž 68

³ Srov. tamtéž 69

Otázka o nesmrtnosti duše a vzkříšení mrtvých je stále s velkými problémy interpretovaná mezi křesťany. Velkou chybou je názor, že nesmrtnost duše je výpověď Nového zákona o individuálním osudu člověka po smrti. Platónský dualismus neplatí. Z křesťanské pozice nelze mluvit o nesmrtnosti duše, ale jen o zmrtvýchvstání celého člověka. Biblické pojetí absolutní nedělitelnosti člověka odpovídá i antropologickému pohledu přírodních věd, i když trochu v jiném slova smyslu. Jak se ale uskuteční identita mezi člověkem, který byl a člověkem, který má být stvořen nově z ničeho, je problém. Řešení se nabízí v konstrukci, že čas je formou tělesného života a smrt znamená vystoupení přímo z času do nečasovosti, věčnosti. Tato otázka byla důležitá v diskuzi o dogmatu o tělesném přijetí Mariiňe do slávy Boží. Tím by přechod mezi smrtí a vzkříšením existoval jen z naší perspektivy. Kdo umírá by tak vstupoval do přítomnosti dne posledního soudu, vzkříšení a opětovného příchodu Pána.¹

Vzkříšení mrtvých, které bylo židovstvím přechodného období uznáváno jen částečně, se stalo základním vyznáním křesťanů. Fakt Ježíšova zmrtvýchvstání, který byl doložen svědky, je stále předáván. Tato událost byla však už připravována Ježíšovými slovy. Nejvýznamnějším textem je zpráva o sporu Ježíše a saduceů v otázce zmrtvýchvstání (Mk 12,18-27). Odkazuje se zde na Mojžíšův pojem Boha, který se zjevil v hořícím keři, jako Bůh Abrahamův, Izákův a Jákobův. Lidé, které volal Bůh, sami patří k pojmu Bůh. Kdybychom chtěli prohlásit za mrtvé ty, kteří patří k tomu, jenž je život, znamenalo by to učinit z Boha Boha mrtvých. Víra ve zmrtvýchvstání je obsažena ve víře v Boha. Náležet Bohu, být jím volán, znamená být zakotven v nezničitelném životě. V listě Římanům 6,1-14 znamená křest, vstup do osudu s Ježíšem Kristem a to i ve smrti, která je ale už na cestě ke vzkříšení. Teologizace víry ve vzkříšení je zároveň personalizací. V Janově teologii se ukazuje, že společenstvím s Kristem jsou překročeny hranice smrti. Jan 11,25 „ Já jsem vzkříšení a život.“ Vzkříšení není vzdálenou apokalyptickou událostí. Všude, kde člověk vstupuje do Kristova Já, vstoupil už do prostoru definitivního života. Otázka přechodného stavu mezi smrtí a vzkříšením, přerušení života, nepřipadá vůbec v úvahu, protože Ježíšovo Já je vzkříšením. Víra, která znamená vztah mezi mnou a Ježíšem, zaručuje linii překročení smrti zde a dnes. Existuje láska, která je silnější než smrt. Hranice mezi smrtí a životem probíhá uprostřed lidské existence. Člověk má v Kristu život definitivně. Ráj se otvírá v Ježíši. Nový zákon ukazuje společenství s Kristem po smrti jako specificky křesťanskou výpověď o přechodném stavu.² Pro Pavla je Fil 1,23 život

---

¹Srov. RATZINGER: op.cit., 72

² Srov. tamtéž 82

v tomto světě Kristus a umírání je ziskem, protože v pozemském smyslu být zrušen znamená být s Kristem. Z tohoto poznání pramení vnitřní svoboda, otevřenost vůči smrti i radostná ochota k další službě.

Celkově lze říci, že jednotlivé představy o smrti jsou nenásilně přejaty ze židovského prostoru a postupně asimilovány základní christologickou myšlenkou. Protože Bůh je Bohem živých a svůj výtvar, člověka volá jménem, nemůže tento tvor zahynout. Věčný život nejde vysvětlit z izolované existence jednotlivce a jeho vlastní moci, ale ze vztažnosti, která je pro člověka konstitutivní. Ke křesťanské představě patří také faktor spolubližního. Člověk nekomunikuje jen s Bohem a nevstupuje s Bohem do věčnosti, která by patřila jen jemu samotnému, ale tento dialog se odehrává právě skrze člověka. Chceme-li však dovysvětlit všechny otevřené otázky, narazíme na omezení, které nám osvětlí názor, že posmrtný život se otvírá natolik, aby sloužil k orientaci v tomto světě. Není cílem vše vysvětlit, ale podle toho, co je o posmrtném životě zjeveno v Písmu, hlavně směřovat k dobrému životu.

2. SMRT

Smrt je univerzální, ale přesto je to něco cizího, co zůstává objektem strachu, ale i fascinace a to napříč všemi kulturami. Mnoho starověkých civilizací známe jen prostřednictvím hrobů. Během dějin se objevují různé rituály spojené se smrtí, její personifikace v božstvech i tvorba alegorických postav, vyjadřující připisované vlastnosti. Smrt je něčím konstantním v lidské existenci a přesto není téměř žádná shoda na tom, co smrt znamená a co představuje. Dokonce také není shoda v přesném momentu, kdy může být konstatováno, že došlo k okamžiku smrti. Židovští učenci debatovali o odvození smrti ze zástavy dechu či pulsu, hinduisté odvozují pravou smrt až když shoří lebka na hranici.¹ V mnohých kulturách hraje velkou roli rozklad měkkých tkání těl, teprve po takovéto době byl zesnulý považovaný za mrtvého. Na jednom z indonéských ostrovů nejsou mrtví pohřbíváni vůbec, ale jsou umístěni do domů příbuzných, kde jsou obaleni látkami, které odsávají tekutiny, vznikající rozkladem.

Jak dalece moderní medicína vyřešila otázku určení času smrti lze diskutovat. Mozková smrt je docela nový pojem v historii smrti. Váže se na zjištění zástavy oběhu u mozkových tepen a tím se nepřímo zjistí vyhasnutím nervových funkcí.² Pacienti díky technice však mohou být udržováni na živu uměle, tedy i potom, co jejich život skončil. Těživá odpovědnost v rozhodnutí o smrti je tak přenesena na lékaře, ale ani pozůstalí příbuzní se nevyhnou nelehké situaci, kdy je lidská existence blízkého člověka ukončena právě odpojením podpůrných přístrojů.

Většina kultur však nevidí smrt jako něco konečného, považují ji pouze za přechod do jiné existence. Různé společnosti se také liší v otázce, zda se jedná o smutnou a slavnostní událost, nebo o událost, která by měla být přijata s tichým uspokojením, protože zesnulý odchází na lepší místo, nebo by snad měla být oslavena hlučným veselím. Pro kmen Betsileo z Madagaskaru je pohřeb příležitostí pro všeobecné prostopášnosti, včetně povolení incestu mezi bratry a sestrami.³ Také spojení smrti a sexu bylo dlouho považováno za samozřejmé, ačkoliv ne pochopitelné (pozor ale na formy sexuálního zneuctění těla mrtvého, nekrofilii). Anglický básník John Donne používal slovo zemřít jako synonymum pro orgasmus. Moment sexuálního uvolnění ve francouzštině, *petite mort*, tedy malá smrt, nabízí náznak blaženého stavu.⁴ Ve starém Rusku a jiných slovanských

---

¹ Srov. KERRIGAN Michael: *Historie smrti*: Praha: DEUS, 2008, 8

² Srov. VÁCHA: *op.cit.*, 38

³ Srov. KERRIGAN: *op.cit.*, 15

⁴ Srov. ARIÉS Philippe: *Dějiny smrti, díl 2.*, Praha: Agro, 2000, 98

zemích byly svatby a pohřby slaveny stejným způsobem, což potvrzuje toto imaginární spojení. Celkově ale měli pohřební slavnosti hlavně rozptýlit obavy ze smrti.

Smrt je sice univerzální, ale každá kultura umírala trochu odlišně, právě tak, jakými různorodými způsoby žila. Většina civilizací se smrti bojí, navzdory různým druhům spásy, které nabízejí jejich duchovní. Bolest ze smrti je vždy akutní, i když může být zmírněna vírou, že zesnulý odchází na lepší místo. Víra tak může dodat odvahu umírajícímu.¹ Žijeme život, který pro nás naše kultura připravila a umíráme smrtí, ke které nás náš život zavedl.² Tak souvisí důstojnost života s důstojností smrti.

2.1 TEOLOGICKÝ POHLED NA ČLOVĚKA A SMRT

2.1.1 TEOLOGICKO- BIOLOGICKÝ POHLED

Kdo patří do pojmu člověk? Podle teologie je člověk uznáván jako bytost už ve formě oplozeného vajíčka, zygoty. Tato teologická pozice brání život už od jeho úplného začátku, neboť už v této buňce je potence být v budoucnu celým člověkem. Biologické odůvodnění tohoto postoje bychom našli v ontogenetickém personalismu a to na podkladě genetické výbavy, která zaručuje možnost vývoje do celého lidského jedince. Z tohoto postoje pak vychází úcta k člověku, která se datuje už od početí a chrání tak i tělo ještě nenarozeného dítěte. Z tohoto důvodu se za eticky nepřipustný považuje potrat, který v tomto kontextu znamená zabití člověka. Stejně tak nepřipustné je rozdělení a zničení embrya na kmenové buňky a nebo výzkumu na nich. Není možné degradovat člověka na hmotu, i když je člověkem teprve potencionálně. Na druhém konci života teologie brání církve důstojnost člověka i v utrpení a nemohoucnosti, protože křížem se naplňují i tyto hodnoty v připodobení se Kristu. Proto teologie nezná hodnocení „kvality života“ ve smyslu hledání okamžiku, kdy by člověk mohl požádat o euthanasii v rámci uchování své důstojnosti. Člověk nemocný, nemohoucí, postižený, v bezvědomí má stále důstojnost a odpovědnost k životu v dané situaci. Euthanasie proto není východiskem.

Rozdíl člověka a ostatních živých stvoření (rostlin, zvířat) je natolik z biblických svědectvích i filozofie zřejmý, že nemá smysl zabíhat do teologických detailů popisujících rozdílnost duší živých stvoření. Rozum, poznání sebe jako myslící bytosti (Descartes),

---

¹ Srov. KERRIGAN: op.cit., 18

² Srov. tamtéž 19

možnost poznávat Boha a komunikovat s ním, a nakonec vtělení Ježíše Krista nám ukazuje zásadní významný rozdíl mezi úctou k mrtvému lidskému tělu a např. zvířecímu. Člověk má hodnotovou nesouměřitelnost, důstojnost za svého života, zvíře ne ve stejném slova smyslu. Z toho plyne i povinnost úcty k mrtvému lidskému tělu oproti mrtvému zvířeti.

2.1.2 BIBLICKÝ POHLED

Teologie hovoří o lidském těle s velikou úctou. Toto přesvědčení vychází z biblického svědectví, že „Bůh stvořil člověka ke svému obrazu“ (Gn 1,27). Boží stvoření člověka je výjimečné, neboť jediný člověk dostal podíl na poznávání Boha. Tato tělesně-duchová bytost ve svém stvoření je zaměřena svou existencí k Bohu a jejím cílem je patření na Něho. Tělesnost člověka tak není obtěžující skutečností, jako tomu bylo u Platóna, ale Božím darem, se kterým má člověk v tomto kontextu zacházet. Bůh dává člověku Zákon, který se zabývá příkazy, které člověka drží na cestě k Němu. V rámci těchto příkazů je jedno z prvních přikázání na druhé desce desatera příkaz Nezapomeneš, který v morálním rozpracování teologie hovoří právě o fyzické ochraně těla a tak vlastně zdůrazňuje význam těla pro život člověka i pro jeho duchovní rozvoj.

I velkým úkolem eschatologického teologického učení je vyvrátit zakořeněnou dualistickou představu o člověku pod vlivem Platónových představ těla jako vězení duše, kde je právě chybou to, že se vyvyšuje duše nad tělo a jejich spojení se považuje za negativní ve vztahu k tělu. Cílem není zbavit se těla ani ho vidět jako něco, skrze co přichází jen pokušení a hřích. Bůh ve stvoření dává člověku i tělesné radosti, které při správném užívání vedou člověka k vděčnosti i k věčnosti. Ze stvořených věcí není nic, co by člověku ublížilo, co by Bůh pro člověka nestvořil k dobru a to platí i pro ty dary, které slouží pro radosti tělesného charakteru. „Bůh neudělal smrt a nelibuje si, když hynou živí. Ale všechno stvořil, aby to bylo. Stvořené věci přinášejí na zemi prospěch, jed zhouby v nich není, ani smrt na zemi nevládne. Spravedlnost smrti nepodléhá. Vždyť Bůh stvořil člověka k nesmrtelnosti, udělal ho jako obraz vlastní přirozenosti, ale ďáblovou lstí přišla smrt na svět, zakusí ji ti, kdo jsou v jeho moci.“ (Mdr 1,13-15; 2,23,24)

Vrcholem tělesné důstojnosti člověka, se stal okamžik, kdy sám Bůh se vtělil v osobě Krista. „Kristus Ježíš, ačkoli má božskou přirozenost, nic nelpěl na tom, že je rovný Bohu, ale sám sebe se zřekl, vzal na sebe přirozenost služebníka a stal se jedním z lidí. Byl jako každý jiný člověk, ponížil se a byl poslušný až k smrti a to k smrti na kříži.“ (Flp 2,6-8) Tento citát nejen že ukazuje velikost události vtělení Boha a povznesení tak lidství včetně těla, ale zároveň řeší i otázku utrpení, jako smysluplného, a v případě

Ježíše i spásonosného a vykupitelského. Utrpení kvůli Bohu a pro ostatní lidi může být nejvyšším způsobem, jak zpřítomnit Boha a vstoupit do služby životu.¹ Utrpení a smrt už není nicotou a trestem, ale stává se silou očištění a proměny. Člověk, který se nevystavuje utrpení, se odpírá opravdovému životu, útek před utrpením je i útekem před životem. Krize současného západního světa spočívá ve filozofii, která chce vykoupit člověka mimo utrpení a kříž. Dochází tak k posunům etického cítění natolik, že vyvolává otázky o smyslu života při „snížené kvalitě“ tj. v utrpení a nemoci.²

Další významný okamžik je, že je Ježíš zároveň ztělesněním tajemství království Božího. „ Jestliže však vyháním demony prstem Božím, pak už vás zastihlo království Boží.“(Lk 11,20) Ježíš zde není ve své fyzické přítomnosti královstvím Božím, ale vyzařující silou svatého Ducha, který z něj vychází. Království Boží je děním, ne místem, prostorem. Ježíš je královstvím Božím, protože skrze něj působí Duch Boží ve světě.³

Cílem života člověka, je připodobnit se Kristu a žít s ním navěky. Tím se i tělo stává prostředkem ke spáse. Ježíšovým zmrtvýchvstáním se i lidské tělo povzneslo do stavu spásy. Smrt je vzkříšením Krista sprovedena ze světa jako „poslední nepřítel“ (1 Kor 15,26).⁴ Biblické učení je to, že člověk ve smrti zaniká jako „duše i tělo“ a tak zůstává zachován soudcovský charakter smrti. Z křesťanské pozice tedy lze mluvit jen o zmrtvýchvstání celého člověka. Kritický okamžik teologie je ten, kde se řeší jaký má vztah mrtvé tělo a budoucí vzkříšené tělo v jedné individualitě člověka. Ve Starém zákoně je citát Bar 50,20 : „Neboť země jistě vydá mrtvé, které nyní přijímá do úschovy, přitom se nic nezmění na jejich vzhledu. Jak je země přijala, tak je také vydá.“, který jasně hovoří o tom, že se zmrtvýchvstali navzájem poznají. Zároveň hovoří i o tom, že se vzhled spravedlivých zlepší a u hříšných zhorší.⁵ V Novém zákoně jsou důležité doklady o tom, že život bude nějakým způsobem žitý v Kristu, neboť ten sám říká: „ Já jsem vzkříšení a život. Kdo věří ve mne, i kdyby umřel, bude žít.“(Jan 11,25) Spojení s Kristem je vzkříšení. Kde je společenství s Kristem, tam byly překročeny hranice smrti a to už nyní.⁶ Toto můžeme označit za specificky křesťanskou výpověď o přechodném stavu (tj. stavu mezi osobní smrtí jedince a posledním soudem na konci časů). Další rozpracování přechodného stavu ale nacházíme v teologické antropologii. Celkově lze říci, že posmrtný život se nám otvírá natolik, aby sloužil k orientaci v tomto světě a to je nejdůležitější.

---

¹ Srov.RATZINGER: op.cit., 59

² Srov. tamtéž 70

³ Srov. tamtéž 29

⁴ Srov. tamtéž 63

⁵ Srov. SCHUBERT: op.cit., 102

⁶ Srov.RATZINGER: op.cit., 78

2.1.3 ANTROPOLOGICKÝ POHLED

Člověk se musí uskutečňovat, musí svou vlastní podstatu svobodně rozvíjet. To platí jak pro jednotlivce, tak pro vývoj celého lidstva v dějinách, pro vývoj jednotlivých kultur. Tato podstata je tedy plynulou veličinou, ne statickou, ale dynamickou. Podstata je tedy to, co se minimálně požaduje, aby existovalo jsoouco tohoto druhu.¹ Podstata není tedy plně rozvinuta u embrya nebo novorozence, ale až u člověka v plném vědomí, který užívá vlastní svobody, realizuje lidské možnosti, rozvíjí se duchovně, vytváří kulturu. Teprve v tom se zjevuje podstata člověka. Proto podstatu člověka nemůžeme chápat jen staticky jako minimální strukturu, ale také dynamicky jako princip plné realizace a plného rozvinutí, které odpovídá podstatě. Může tedy být poznávána v živém uskutečňování, které se děje dějinně a není nikdy u konce. Poznání podstaty člověka je proto spojeno s rozvíjením v dějinách. Člověk svým poznáním, svobodným cítěním a jednáním utváří svůj svět a rozvíjí sám sebe.

Ontologická konstituce člověka, životní princip, ze kterého vychází specifická životní činnost, je metafyzickým principem nevěčné, nepředmětné povahy, je to nutný základ vysvětlující reálné životní dění, které se zásadně odlišuje od způsobů činnosti jiných věcí a živých bytostí. Podstatný rozdíl u člověka jde o vědomé výkony, které uskutečňujeme i prožíváme. Obecná metafyzická otázka na náš vnitřní základ se tak stává transcendentální, protože se ptáme po základu našeho vlastního vědomého a svobodného uskutečňování lidského bytí. Skutečnost úkonů poznání a souzení, snažení a chtění předpokládá jako podmínku své možnosti předem danou schopnost takové úkony konat. Tyto schopnosti však nesmíme osamostatňovat, jako by to byly věci existující sami o sobě. Můžeme je poznat jen na základě aktuálního dění. Lidský život a vědomé dění odvozujeme z vnitřního principu, který podmiňuje jednotu a celistvost člověka, které nazýváme duší. Ta se nedá osamostatnit ani zpředmětnit. Může být poznána jako transcendentálně ontologická podmínka reálného lidského bytí.² Tuto podstatu nazýváme zjednodušeně duší.

Duše a tělo navzájem spolupracují a obecně vytváří nějaký druh vzájemného spojení a jednoty. Historicko-filozoficky na toto odpovídají dvě hlavní linie, platónsko-augustinská, podle které jde o akcidentální spojení dvou samostatných jsooucen, a aristotelsko-tomášovská, podle níž jde o spojení podstatné ve smyslu hylemorfním, že tedy lidská duše je podstatnou formou lidského těla. Lidská duše je substitenční formou,

---

¹ Srov. CORETH: op.cit., 127

² Srov. tamtéž 130

svébytnou formou a zároveň formačním principem lidského organismu. Pohled Tomáše Akvinského na lidskou duši, je takový, že duše je aktivační princip schopný samostatné existence.¹

Lidská duše, díky své svébytnosti, nepřestává být, čím je (duchovním jsoucnem), i když v důsledku uhynutí těla nemá co formovat. Svébytnost a formační funkce duše ale nestojí ve vzájemném protikladu. Člověk se skládá z jedné neúplné podstaty (duše jako formy) a z těla, jako první látky. Materia prima pro svůj čistě potenciální charakter není ani podle Tomáše Akvinského přesně vzato podstatou.² Hájí duši jako jedinou podstatnou formu lidského těla, a současně tvrdí, že tato forma v sobě obsahuje všechny nižší formy a přejímá jejich funkci. Lidské tělo se skládá z hmotných látek, z určitých chemických prvků. Tyto látky si uchovávají i uvnitř životního celku svůj vlastní charakter. V tomto smyslu se živý organismus nnebuduje z první látky, ale z hmotných prvků už určených. Ty jsou duší, jako vnitřním principem substanciální jednoty člověka jakoby přeformovány. Duše řídí tělesné bytí a růst, určuje jeho živou bytostnou strukturu, a z duchovní duše pramení rozvoj vitálního, smyslového a duchovního života a duše je v tom všem vnitřním principem člověka. Tvoří podstatu člověka a vykonává funkci životního principu duchovního života. Tento život pak zaměřuje k duchovně-personálnímu uskutečňování lidského bytí.³

Tomas Tyn, který vychází z Tomáše Akvinského, že duše v době spojení s tělem je podstatou v přesném slova smyslu celek člověka Lidská duše má ale díky své nehmotné intelektualitě schopnost svébytnosti (subsistence) a proto je formou od těla oddělitelnou. Oddělením od těla se tato schopnost subsistence stává reálnou skutečností. Z duše se tak stává oddělená forma existující sama o sobě (forma separata per se). Z toho vyplývá, že v každé etapě života člověka se jedná ve skutečnosti o jednu existující podstatu. V etapě pozemské je to celý člověk, v mezistavu od smrti ke vzkříšení je to lidská duše a po vzkříšení je to opět celý člověk.⁴

Jako lidé se rozpoznáváme mezi sebou svými typickými tělesnými vlastnostmi, ze kterých je nejdůležitější lidská tvář, která pro svou jedinečnost se stává znakem jedince. I když je pravda, že z lidské tváře vyzařuje duch člověka více, než z kterékoliv jiné části lidského těla, přesto lidský duch sám, který jediný je skutečně neopakovatelný, vidět není.⁵ Jak je zajištěna rozdílnost individuí ve formě duše? Docházíme k problému individuačního principu, který obecně i pro ostatní jsoucna, nejen člověka, říká, že každé

---

¹ Srov. WOLF Václav: Lidská identita v proměnách, Olomouc, Matice cyrilometodějská.: 2004, 49

² Srov. CORETH: op.cit., 146

³ Srov. tamtéž 146

⁴ Srov WOLF Václav: op.cit., 53

⁵ Srov. tamtéž 55

konkrétní jsoucno, jako jediné a neopakovatelné v existenci, má něco, co ho odlišuje, i když takových co do druhu stejných jsoucnen existuje mnoho. Aristotelská filozofická linie nutně vyžaduje individuální princip. Pokud jsou jsoucna v hylemorfním smyslu z formy a látky, vyplývá jejich jedinečnost a totožnost z jejich podstatné formy, která je totožná ve všech exemplářích svého druhu.¹ Tato jediná forma je však zásobena tím, že byla přijata látkou ve více odlišných způsobech. Aristoteles říká, že individuálním principem, který zásobuje abstraktní esence věcí a činí konkrétní jsoucna nesdělitelnými a neopakovatelnými, je jejich látka, materia. Tomáš Akvinský doplňuje, že se v případě látky nejedná o látku tkz. „první“, ale o látku, která je již spojena s akcidentem kvality.² Tato teorie zatím vyhovovala v aplikaci na hmotná jsoucna. Čím je ale individuovaná lidská duše? Tomáš Akvinský předpokládá, že i duše má svou individualitu, díky tomu, že je duchovou svébytnou podstatou. Podobně jako každá čistě duchová bytost je nezaměnitelně odlišná od jiné duchové bytosti, tak i každá lidská duše je individuálně konstituovaná svou nehmotnou duchovostí. Tím má lidská duše sama v sobě důvod, proč je nezaměnitelně odlišná od všech ostatních duší. Jestliže je tedy lidská duše jedinou formou, která realizuje celek člověka, pak se silou formace stává individuální i forma lidského těla.³ Individualita lidské duše vzniká na základě stabilního tíhnutí této duše k určitému tělu. Toto tíhnutí přetrvává i po smrti těla, a to je důvod, proč je jednotlivá duše i jako oddělená podstata, po překročení prahu věčnosti, nezaměnitelně rozpoznatelná od všech ostatních lidských duší. Podle této teorie se rozpoznávají jednotlivé duchové podstaty navzájem, podle přetrvávajících trendů k akcidentům původního těla. Existuje však řešení, které počítá s možností vzájemného vzhledu duší do svých podstat, které mají nezaměnitelnou individualitu i bez vztahu k nějaké hmotné látce.⁴

V období mezistavu (mezi smrtí a vzkříšením) v duši nedochází naplnění její formační tíhnutí, které je součástí její esence. Během posmrtného období lidské existence nemá na skutečnosti osoby podíl také lidské tělo. V čem spočívá život těchto duší?

Tomáš Akvinský prozkoumává po oddělení duše od těla hlavně možnosti její poznávací schopnosti. V kročím do duchového řádu se lidská duše ocitne v prostředí, pro které jsou charakteristické okamžité změny. Vědomí sebe, předpokládá existenci poznávacích procesů, ve kterých si myslící bytost uvědomí, že tyto procesy mají jednoho nositele „Já“. V pozemské existenci popisujeme dva poznávací procesy: smyslový a rozumový. Po smrti, kdy dojde ke ztrátě těla, odpadá tedy i smyslové poznání. Identitu si

---

¹ Srov WOLF Václav: op.cit., 56

² Srov. tamtéž 57

³ Srov. tamtéž 58

⁴ Srov. tamtéž 58

tedy jedinec uvědomuje skrze rozumové poznání. Rozumové bytosti ale poznávají jen skrze zástupné obrazy. Ty může oddělená duše čerpat ze získaných pojmů otištěných z doby pozemského života, tím, že se na ně zaměří svým intelektem. Dalším zdrojem jsou čistě duchové bytosti, které duši obklopují a ona může mít podíl na jejich pojmových znalostech. Konečně posledním zdrojem může být Bohem umožněná poznávací schopnost nazíravým vhledem do své vlastní podstaty, udělována jako milost.¹ Kompletním poznávacím činitelem jednotlivin, ze kterých se skládá všechno dění je smyslové poznání. To duchové bytosti nikdy neměly a lidské duše ho ztrácejí během smrti. Protože ale platí, že vyšší schopnost zahrnuje v sobě nižší, proto schopnost intelektu v sobě zahrnuje nižší schopnost senzitivní. V době oddělení duchové podstaty od hmoty, je intelekt schopen zastávat obojí funkci, jak rozumovou, tak smyslovou. Tímto způsobem je otevřena možnost poznání potřebných jednotlivých událostí nejen na přítomnost a minulost, ale i na budoucnost. V možnosti(in potentia) zůstává schopnost smyslového poznání zakořeněna v podstatě duše. Po všeobecném vzkříšení na konci věku, kdy skončí existenční mezidobí a duše zformuje nový materiál v tělo, obnoví se i možnost smyslového vnímání.²

Přínosem teologické a filozofické antropologie v hledání morálních aspektů v úctě k mrtvému tělu, kterou jsem uvedla, je hlavně vztah těla a duše před smrtí a po ní. Z uvedených vztahů duše a těla vyplývá, že duše jako forma těla, která zůstává i po smrti organismu zachována, realizuje jednou opět svou formační funkci po posledním soudu na nové hmotě. Tak má toto tělo a tělo člověka po posledním soudu jasnou kontinuitu. Nejen že mrtvé tělo, které tu člověk nechává svědčí ještě o jeho osobě a historii života, ale skrze duši a její tíhnutí k určitému tělu, vlastně jakoby sahá až do času úplného vzkříšení těl. Proto je nutné zachovávat i k mrtvému tělu úctu, neboť to je i symbolem druhého, vzkříšeného těla. Vzkříšené tělo sice nebude jeho úplnou kopií, ale podstatné rysy osobnosti ponese, stejně tak jako i duše po oddělení od těla, obsahuje poznatelnou individualitu osoby ve vztahu k pozemskému životu. Z těchto důvodů nelze zacházet s mrtvým tělem jen jako s neužitečnou hmotou, ale náleží mu úcta, projevená v poslední službě, pohřbu.

---

¹ Srov WOLF Václav: op.cit., 81

² Srov. tamtéž 85

2.1.4 POHŘEB

Vzhledem k důstojnosti mrtvého těla se už od Starého zákona objevuje povinnost pohřbu člověka, jako poslední služby. Pro příslušníka židovského národa, byl pohřeb přímo imperativ, protože tělo a duše byl jeden celek, neznali dualismus. Pro vzkříšení byl člověk připraven v hrobu. Bar 50,20 : „Nebot' země jistě vydá mrtvé, které nyní přijímá do úschovy, přitom se nic nezmění na jejich vzhledu. Jak je země přijala, tak je také vydá.“

Křesťanský pohřeb je naplněním víry ve vzkříšení. Dnem smrti, začíná pro křesťana dovršení jeho znovuzrození, které začalo křtem. Pohřbem není mrtvému udělena svátost, protože ten už přešel za hranici svátostné ekonomie, ale církve, která ho provázela celým životem ho vyprovází i na konci cesty a předává ho do rukou Otce. Přesto je pohřeb liturgickým obřadem.¹ Církev vyjadřuje se zesnulým účinné společenství, aby se na něm podílela obec věřících a aby byl zvěstován věčný život. Pohřební obřady předpokládají tři druhy slavení pohřbu, odpovídajícím místům, kde se pohřeb koná (dům, kostel, hřbitov). Pohřeb má čtyři části. První je přivítání společenství, kdy jsou příbuzní zesnulého přivítáni slovem útěchy. Společenství upoutává pozornost na pravou perspektivu víry, ve zmrtvýchvstalého Krista. Druhá část je bohoslužba slova, čtení písma a homilie, která má osvětlit tajemství křesťanské smrti ve světle vzkříšeného Krista. Třetí část je eucharistická oběť, která je středem velikonoční povahy křesťanské smrti. Církev zde vyjadřuje účinné společenství s mrtvým přinášením Kristovy oběti. Čtvrtá část se dá nazvat jako poslední sbohem, je to poslední rozloučení se zesnulým, než bude jeho tělo pohřbeno do hrobu. Ideálním a doporučovaným je pohřeb celého těla do hrobu. Vzhledem k prostorové tísní církve začala dovolovat i kremaci. Ta je dovolena jen jestliže taková volba nezpochybňuje víru ve vzkříšení z mrtvých.² Průkopníci kremace totiž tímto skutkem nejdříve popírali víru ve vzkříšení.

Malá odbočka k moderní historii pohřbívání. V roce 1902 v Londýně bylo otevřeno první krematorium. Služby využívali spíše příslušníci svobodomyšlné a prozíravé inteligence (spisovatel Brams Stoker, zakladatel psychoanalýzy Zikmund Freud, sexuolog Havelock Ellis), kteří tímto činem vyjadřovali jak hluboce opovrhují náboženstvím a jeho představami o dalším životě. 20. století obecně s sebou přineslo i strach z rozkladu. Dříve se muži a ženy obávali vyhlídky na umírání s poskvrněnou duší od hříchu. Po zvyšující se informovaností o mikroorganismech rostl neklid z toho, co člověka čeká v hrobě. Vědomí pomalého rozkladu bylo mnohem více znepokojující. Kremace, při které se zpopelní tělo,

¹ Katechismus katolické církve, Praha: Zvon, 1995, 425

² Srov. tamtéž 563

při teplotě až 1150 st. C, kdy se měkké tkáně vypaří a kosti změny v prach, se stala moderním, čistým a pohodlným řešením. Dnes se nechává spálit na popel 72% lidí. Změna nastala i v uložení schránek s popelem. Zatímco dříve byly využívány části krematorií a hřbitovů, dnes 60% zpopelněných si odnášejí rodiny, aby je uložily na osobnějším místech.

Pokud nám pomůže náš konec definovat náš život jako celek, pak místo, ve kterém spočineme, může hrát klíčovou roli v tom, jak na nás bude vzpomínáno. Zdá se, že pro ekologicky uvědomělé, se stávají opět populární pohřby do země. Ani novopohané se neobávají o svá rozkládající se těla, která se znovu vstřebají. Na dnešním ekohřbitově jsou těla pohřbena v rubáši z biologicky odbouratelné látky nebo v lepenkové rakvi. Rakve svými ocelovými rámy, vyrobené z tvrdých dřevin ohrožených tropických pralesů, které zanechávají významný uhlíkový otisk v půdě i formaldehyd z balzamace těl zde nepřicházejí v úvahu. Ekohroby jsou označeny stromem, ne náhrobkem. V ideálním případě se tráva neseká, je osídleno divokými květy a zvířaty, takže vznikne celkový ekosystém, jehož součástí se stane i zesnulý. Někteří přívrženci kryonické vědy si uchovávají naději, že budou jejich těla zmrazena a poté bezpečně uchována po tak dlouhou dobu, než budou dostupné vědomosti a technologie, které jejich těla uzdraví.

Přes tyto trendy sílí náboženská představa v naději na zmrtnýchvstání a věčný život i na začátku 21. století. I skeptici přesto v určitém ohledu pochybují o naprosté konečnosti smrti.

2.1.4.1 ÚCTA KE SVATÝM

V kontextu úcty k mrtvým předkům a jejich pomoci, se nabízí křesťanský postoj v uctívání svatých.

Svatí jsou ti, kdo uskutečňovali křesťanskou víru mimořádně vzorným způsobem skutky božské a bliženské lásky. Svatost je prvotně stav Božího bytí a odvozeně pak u lidí, kteří mají v milosti podíl na Boží svatosti. Posvěcení je děj, kterým se někdo stává svatým, vyrůstá z povolání posvěceného, aby dar účasti na svatosti prováděl v životě skutky lásky k Bohu a bližním. Od poloviny 2. století jsou jako svatí označováni a ctěni zvláště mučedníci, od 4. století i jiní křesťané (asketi, biskupové, panovníci). Titul svatý je nejprve přiznáván skrze úctu. Od 10. století prostřednictvím papežského jednání. Od 3. století jsou svatí považováni za prosebníky u Boha (Tertulián, Origenes, Cyprián).¹

Učitelství úřad rozlišuje mezi klaněním, vyhrazeným jedině Bohu (latria) a mezi úctou přiznávanou svatým (proskinesisi, dulia). Ta musí mít jako cíl čest Bohu, avšak

---

¹ BEIENERT Wolfgang: Slovník katolické dogmatiky: Matice cyrilometodějská s.r.o., 1994, 342

svatí mohou být vzýváni jako přímlovci. II. vatikánský koncil potvrdil oprávněnost úcty a vzývání svatých. Ve východní církvi hraje úcta svatých při liturgii ústřední roli. Ve Vyznání od sv. Augustina najdeme to, že na svaté se má myslet jako na svědky milosti k posílení víry a vzít si je za příklad následování jejich dobrých skutků. Dnes existuje silná tendence zdůraznit pozitivní význam svatosti v eklesiologické souvislosti jako společenství svatých. Skrze křest jsou všichni křesťané svatí a povolání k uskutečňování svatosti. Úcta svatých je pro církev jako celek oprávněná a důležitá, ale pro jednotlivého křesťana není ani povinná ani nutná ke spáse, ale je zde prostor k individuální zbožnosti. Přímlovná funkce svatých musí být zapojena do jediného a jedinečného prostřednictví Krista. Na základě solidarity spásy mohou všechny části v eschatologickém společenství svatých, dovršeném i nedovršeném, přímlovat se navzájem u Boha.

Vlastní zpřítomnění blízkosti svatých se často realizuje v uctívání jejich ostatků, to znamená části původního těla těchto lidí, nejčastěji kostí. Tyto části jsou uchovávány v schránkách, relikviářích, které bývají bohatě zdobené jako výraz úcty k danému světcovi a jeho životu v následování Krista. Někdy se z kostí světců sestavovaly skutečné mumie oblečené jako za živa a vystavené pohledům věřících. Jindy byly nahrazovány voskovou nebo dřevěnou loutkou v životní velikosti, která obsahovala část ostatků svatých. I když docházelo ve zbožných dobách k rozdělování ostatků na menší části a horlivému obchodu s nimi, nikdy při těchto aktivitách nešlo o zneuctění těla, vše vycházelo spíše z úcty k svatým a touhy mít je i fyzicky nablízku.

2.1.4.2 KOSTNICE

Obřadné přemístění těla, které existuje v některých kulturách, nebylo na křesťanském východě i západě známo. Těla se pohřbívala jednou provždy, ale v křesťanském středověku se kosti, začaly po uplynutí dlouhé doby po pohřbu exhumovat a ukládat do cernárií nebo kaplí. Bez těchto deponitářů se neobešel žádný hřbitov. Toto přemístění kostí postrádalo symbolický význam. Jediným cílem bylo uvolnit místo pro další mrtvé. Kostí zůstaly v blízkosti kostela a svatých, do jejichž ochrany byli mrtví svěřeni. V 17. století pohřbívání na dvě doby nebylo známé. Týkalo se výlučně jen slavných osobností, na Maltě byla výsadou velmistřů Řádu. V 18. století hlavně při klášterech vznikají speciální kostnice, které už neslouží jen jako skladiště kostí, ale je to i divadelní kulisa, která vybízí k zamyšlení nad životem.¹ Kostra zde sice ztratila

---

¹ Srov. ARIÉS: díl 2. op.cit. 107

individualitu, ale celek působil na živé v připomínce, že jsou smrtelní. Také nápisy nad vstupem do kostnic vybízely k zamyšlení větou „Memento mori.“

2.1.5 PITVA

Ve výjimečných případech lze pohřeb v čase odložit. Jedná se o případy objasňování příčiny úmrtí, pitvy, nebo dokonce uchovávání člověka v biologické existenci, aby mohlo být provedeno odejmutí orgánů k transplantaci.

Pitva člověka je z pozice křesťanů i zákona dovolena z důvodu soudního řízení, nebo vědeckých účelů, do kterých spadá jak zjištění příčiny smrti a účinnosti léčby, tak výuka studentů lékařských fakult. Zatím co pitva z důvodu soudního řízení a pitva pro zjištění příčiny smrti je právně i eticky proveditelná bez souhlasu zemřelého, pitva z výukových důvodů tento souhlas vyžaduje. Tělo není věc, byl to člověk, který za svého života o svém těle rozhodoval, proto je nepřípustné po smrti nerespektovat toto rozhodnutí. Jestliže za svého života člověk nedal souhlas k pitvě pro výuku mediků, nelze libovolně nakládat s jeho tělem po smrti. Předpokládá se právně i eticky takzvaně negativní souhlas. Jinak je tomu v našem právním řádu o darování orgánů pro transplantaci. Tam se přijímá postoj předpokládaného souhlasu člověka. Proč je v těchto dvou eticky podobných situacích rozdíl? Vždyť anatomická pitva je eticky přípustná díky principu dvojího účinku, kdy úmysl získat vědomosti i zručnost pro mediky je pozitivním cílem, převažujícím nad negativním důsledkem, kterým je narušení integrity mrtvého těla, jemuž náleží úcta. Stejně tak darování orgánů je záslužné pro živé nemocné lidi. Cíl vyléčit a pomoci živým jasně v pozitivním směru převyšuje stejný negativní dopad, jako tomu bylo u pitev, narušení těla mrtvého člověka. V těchto situacích eticky podobných hraje velkou roli etické cítění pozůstalých, kterých se tyto situace také týkají. Zatím co u transplantace orgánů je možno provést neprodleně pohřeb mrtvého (i když mu nějaké orgány chybí), u anatomické pitvy dojde k časovému zdržení, než je tělo možno pohřbít. Fixace těl a následné uchovávání pro výuku tuto dobu totiž obvykle podstatně prodlouží. Myslím, že i představa úplného rozpitvání těla je natolik dramatická pro pozůstalé, že předpokládaný souhlas by nebyl vhodný. Morální a etické cítění pozůstalých je natolik důležité, že i právně je předpokládán negativní souhlas s pitvou. V praxi je etické cítění pozůstalých respektováno, pokud to jen trochu jde, i při odmítnutí darování orgánů od jejich zemřelého příbuzného. V těchto citlivých chvílích lékařský personál vysvětluje potřebu a záslužnost takového činu, jako darování orgánů je, ale snaží se neuplatňovat moc danou ze zákona proti cítění pozůstalých.

V tuto chvíli nejde nezmínit výstavu plastinovaných těl, která putuje po světě pod různými názvy a rozvíříje morální citění lidí právě v oblasti úcty k mrtvým. Tato výstava, která byla v Česku uvedena pod názvem Bodies...The Exhibition v květnu 2007 v Praze vyvolala bouřlivou debatu. Více než 20 plastinovaných vypitvaných těl lidí čínské národnosti bylo vystaveno v pražské Lucerně a studenti lékařských fakult na nich prováděli návštěvníky. Aby výstava přilákala co nejvíc lidí, byla tato těla naaranžovaná do sportovních pozic a vybavena příslušnými rekvizitami. Zájem o výstavu byl velký i když vstupné bylo vysoké. V tomto krátkém popisu jsou shrnuta všechna fakta, která se dostala do diskusního fóra.

První problém navazoval na původ těl a informovaném souhlasu zemřelých s takovouto expozicí. Organizátoři tvrdili, že tyto souhlasy mají, ale podmínkou této smlouvy je zároveň podmínka uchování anonymity osob. Podíváme-li se však do Číny na vztah státu k orgánům zemřelých či popravených vězňů, zjistíme, že tyto orgány jsou sice „dobrovolným souhlasem darovány“ státu a ten je prodává do ostatních států tak rychle, že z doby přesunu a nutných vyšetření vyplývá, že musely být často odebrány už za života vězňů.¹ Nabízí se otázka, jak je tomu se zemřelými těly trestanců a se svobodným souhlasem v případě darování těl těchto lidí ve státě, kde je v ohrožení dodržování mnohých lidských práv. Druhý problém vyvolalo aranžmá těl do pozic sportovců. Tvzení organizátorů, že je to nutné pro názornou ukázkou svalů v pohybu a celkově k rozšíření vzdělání laiků, neuspělo v odborné argumentaci. Jakékoli mrtvé tělo, není schopno kontrahovat svaly, proto demonstrace pohybu na pitvaných preparátech prostě nelze provést. Co se týká vzdělání laiků, odborná veřejnost dobře argumentovala, že existuje mnoho jiných způsobů jak vědomosti získat. To, že jde o opravdové lidské preparáty samozřejmě hrálo velkou roli v návštěvnosti výstavy. Obdobný zájem o kvalitní anatomické modely by sotva byl takový. Velice konkrétním tématem bylo samozřejmě vysoké vstupné. Každý uznal, že náklady s pořízením těchto preparátů a transport je finančně náročný. Byl však opravdu úmysl organizátorů vzdělávání lidí nebo touha po zisku z extravagantního a šokujícího tématu jako smrt a nitro člověka opravdu je? Jako by se vrátila opět doba baroka, o které jsem se zmínila v souvislosti s fascinací ze smrti a touhy i soukromě a nedovoleně pitvat a porušovat dosavadní tabu.² Etický postoj, že na mrtvých by se nemělo vydělávat, sice uznali téměř všichni, ale mnozí nadšení byli ochotni tento „detail“ přehlédnout. Posledním konkrétním tématem, které nejméně postihlo veřejnost, byl otevřený dopis prof. Halíka o nevhodnosti účasti mediků na takto eticky

---

¹ Srov. VÁCHA: op.cit., 88

² Srov. ARIÉS: díl 2. op.cit. 91

pochybné výstavě. Souhlasná odpověď rektora UK a apel na studenty lékařských fakult o zvážení účasti na této výstavě, naznačuje etický postoj university. Nejlépe vysvětleny všechny argumenty vidím ale v prohlášení České anatomické společnosti, ve kterém je zachyceno vše důležité, co se této výstavě týkalo. Dovolím si toto prohlášení v plném znění uvést.

„Těla jsou upravena a polohována tak, aby vzbudila dojem aktivity živých jedinců a vyvolala tak senzaci a zájem. Presentovat těla zemřelých v takovýchto postojích považujeme za nevhodné, neetické a do značné míry pobuřující. Součástí evropského myšlení je úcta k zemřelým a zacházení s lidskými ostatky v souladu se všeobecně přijímanými pravidly etiky a morálky. Nesmí být dotčena důstojnost zemřelého a mravní cítění pozůstalých i veřejnosti. Aranžované postoje těl rozhodně neodpovídají potřebě názorného vzdělávání a osvěty. Vzdělávací aspekty výstavy pak nutně zůstávají v pozadí. Pokud chce někdo získat informace o lidském těle, není odkázán jen na plastinované preparáty. V anatomických atlasech a učebnicích a na mnoha stránkách internetu jsou údaje o anatomické stavbě člověka obsaženy v bohaté míře. Pomůcek orientovaných i na potřeby širší veřejnosti byla u nás v poslední době publikována celá řada. Zároveň je třeba upozornit na skutečnost, že původ těl je nejasný, a že zemřelí nedali informovaný souhlas k posmrtnému použití svých tělesných pozůstatků, viz: <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=5637687>. Důvody negativního stanoviska České anatomické společnosti k výstavě Bodies... The Exhibition jsou tedy především v rovině etické. Otevřenou kapitolou však zůstávají také právní aspekty realizace této výstavy. Provádění pitvy zemřelých je vázáno na objasnění zdravotnických hledisek úmrtí a násilných trestných činů a dále na účely výzkumu a pro potřeby výuky na lékařských fakultách. Z toho vyplývá, že pitvu a preparaci orgánů nelze provádět za účelem výstavnictví. Česká legislativa také vylučuje použití těla zemřelého jako zdroje finančního prospěchu fyzických nebo právnických osob. Z toho všeho vyplývá, že Česká republika by měla patřit mezi země, které tento způsob presentace těl zemřelých nedovolují. V tomto postoji se Česká anatomická společnost shoduje se stanoviskem Anatomische Gesellschaft (Ann. Anat. 186: 193 - 4, 2004) a s prohlášením Evropské federace pro experimentální morfologii z 18. 12 2002, která vystavování plastinovaných lidských těl jednoznačně odsuzují s poukazem na závažné etické nedostatky této aktivity a často nejasný původ těl.“

Existují ovšem i obhájci této výstavy. Ti byli nadšení z možnosti vidět opravdové uspořádání struktur v lidském těle. S tímto názorem musím také souhlasit, protože dokonalost lidského těla opravdu svědčí i o kráse tvůrce. Mnohé toto vedlo i právě k oslavě

Stvořitele. Spokojenost lidí s diskusí o kontraverzních otázkách naaranžování těl byla hlavně v tom, že je tato diskuse vyprovokovala výstavu navštívit a získat tak anatomický přehled o těle, vidět reálné uspořádání orgánů apod. Vzdělávací moment byl tedy přínosem. Nicméně předešlé argumenty o jiných možnostech vzdělání o uspořádání lidského organismu nemůžeme přejít, stejně tak jako mnohem podstatnější moment a to pochybný souhlas mrtvých pro takovouto výstavu. Veliký rozdíl by byl také v tom, kdyby organizátoři vždy usilovali o realizaci výsav na akademických půdách světových universit.

2.1.6 NEDOSAŽITELNÁ TĚLA

Stejně jako je tíživá situace pro pozůstalé, když vědí, že na těle jejich příbuzného byly provedeny zásahy do integrity, je psychologicky náročná i situace, že tělo zemřelého nelze najít. Týká se to jak vojenských operací (hlavně u námořníků) tak hromadných neštěstí (havárie letadla apod.) V této situaci nedochází k opravdovému pohřbu, ale ten je nahrazen vzpomínkou (zádušní mší.sv.). Je dobré pro pozůstalé vytvořit nějaké pietní místo. Většinou se jedná o pietní desku se jmény obětí nebo o hřbitovy hrdinů, kde má každý padlý pomník se jménem.¹ Pohřbívání a hroby nejsou důležité jen pro mrtvé, ale i pro pozůstalé.

---

¹ Srov. KERRIGAN: op.cit., 162

2.2 PŘÍKLADY NEETICKÉHO ZACHÁZENÍ S MRTVÝMI

Do přímých útoků na mrtvé tělo člověka a jasně neetického zacházení bychom mohli zařadit krádeže (celých těl nebo částí, orgánů, či součástí) a nekrofilii. Jedná se v podstatě o degradaci těla člověka na věc, kterou daný člověk používá ke svým cílům (viz. kap. Descartes) a nerespektuje mrtvého jako dřívější lidskou bytost s důstojností.

2.2.1 KRÁDEŽE TĚL

Krádeže těl za účelem vlastnictví je dnes v rozporu s právním řádem (viz. 2.1.5 Pitva). I v minulosti jsou však takovéto přestupky známy, hlavně v době 18. století. V této době narůstaly stížnosti na to, že se mladým chirurgům nedostává mrtvol, kterou měla na svědomí konkurence ryze soukromých pitev, prováděných mimo okruh lékařského vzdělávání, ať už probíhaly v univerzitních pitevnách přístupných veřejnosti, či tehdy četných pitevnách soukromých. Pitvání se dostalo do módy a bohatí lidé se zájmem o přírodovědu si často zařizovali soukromou pitevnu. Tento zvyk zřizovat si vlastní, soukromé pitevny, se rozšířil v 16. století v Itálii. Tradovalo se, že zbylé kosti preparátoři svazují a vyzdobují si jimi své byty. Uspokojení zvýšené poptávky vyvolané pitevní vášní potřebovalo velké množství mrtvol. Koncem 18. století se skutečně hlídaly hřbitovy, aby se zabránilo krádežím a prodeji mrtvol. To vše proto, že toto jednání vyvolávalo pohoršení a zármutek citlivých duší. Odporuje to lidskosti a zraňuje víru lidí nejen této doby. Celospolečenský úspěch anatomie barokního období nelze vysvětlit jen vědeckou zvědavostí. Velkou roli zde sehrála přitažlivost nejasně definovaných věcí, stojících na hranici života a smrti, na hranici rozkoše a bolesti. Tato doba rozvoje zkoumání mrtvých těl s sebou nese i stinné stránky vztahující se k sadismu a nekrofilii, které se objevují v literárním díle, umění i životě.¹

Při krádeži těl se jedná vlastně o posmrtnou formu otroctví, kdy je mrtvý člověk (mající po smrti úctu jakou měl i za života) ponížěn na věc v době, kdy se už nemůže bránit, a zneužit v lepším případě k vědeckým účelům, v horším je třeba objektem msty, rasové nenávisti, antisemitismu nebo sadismu jdoucího až za práh smrti. Takovéto jednání je obecně nepřijatelné a eticky velmi pobuřující a nepřípustné.

---

¹ Srov. ARIÉS: díl 2. op.cit. 93

2.2.2 KRÁDEŽE ČÁSTÍ TĚL

Jak jsem uvedla v antropologické části, nesmrtelná duše člověka formuje tělo, které je zde v pozemském životě i to, které teprve bude po všeobecném vzkříšení mrtvých. Tělo má tak důstojnost i v budoucím výhledu. Je zároveň celistvé, složeno ze všeho, co je třeba. Tak jako je nepřipustná krádež celého těla, je nepřipustná i krádež nějakých jeho součástí. Tělo jako celek patřilo člověku se schopností rozhodovat se, a tak jestliže on k tomu za života nedal souhlas, nemůžeme z jeho těla brát ani jednotlivé orgány.

Jak jsem už uvedla, v našem právním řádu je obsažen předpokládaný souhlas s transplantačním programem. Je to pomůcka pro lékaře, kteří nejsou svázáni nutností zjišťování souhlasu u tak časově omezených operací, jako je odnětí orgánů. V jiných zemích ale tento souhlas předpokládán není a tak z toho vyplývá povinnost dárcovství ověřit před tím, než je orgán odebrán. Nelze z důvodů nedostatku orgánů k transplantaci nerespektovat přání zemřelého, které vyjádřil už za života. To může být problém právě v našem prostředí, protože jen asi kolem 300 lidí vyjádřilo právně ověřený nesouhlas k darování orgánů. Nízký počet a neobvyklost tohoto jevu může v nedbalém přístupu v nemocnici nechtěně porušit nesouhlas zemřelého. Z našeho pohledu je dárcovství orgánů už běžnou situací, ale v dobách počátků transplantačních metod bylo nutno apelovat na pozůstalé, aby souhlasili nebo se aspoň nebouřili proti takovým myšlenkám, jako je odnětí části těla z jejich zemřelých příbuzných. Současný stav je výsledek dlouhého působení na společnost ve smyslu pomoci těm, co díky orgánům od mrtvých mohou žít.

Nejen orgány, ale ani jiné součásti mrtvých těl nelze bez souhlasu mrtvého či pozůstalých odebírat. Týká se to jak zubních náhrad, které jsou zhotoveny z cenných materiálů a lákají tak ke krádeži, tak i samozřejmě šperků, který měl mrtvý na sobě v okamžiku smrti. Nedávné příklady historie v koncentračních táborech, kdy z těl byly odebírány dokonce i vlasy lidí a byly z nich tkány látky, jsou velkým důkazem nepřijatelnosti takového jednání.

2.2.3 NEKROFILIE

Výjimečným příkladem zhanobení mrtvých těl je případ nekrofilie. I když takto sexuální porucha „nikomu neublíží“ a mohli bychom ji společensky podcenit, je to nemorální chování týkající se nejen živých pozůstalých a jejich citění, ale opět je to ponížení důstojnosti mrtvého člověka v době, kdy své tělo není schopen bránit. Ve své podstatě jde o paralelu „znásilnění“ u živých. Bohužel se opět v době baroka takovéto jevy

objevují i v umění a literatuře, blízkost fascinace smrtí a sexuálního uspokojení se v tomto období velmi prolínala.¹ V současnosti je bohužel popisováno, že nejvíce nekrofilních deviantů pracuje v pohřebních službách, kde jsou nejbliže mrtvým tělům.

2.2.4 NEMOCNICE

Méně uvědomělé přestupky v úctě k mrtvému tělu můžeme bohužel nalézt i v nemocnicích. Psychologický fenomén zevšednění, (na který se pamatuje i v zákoně u posuzování zhanobení, které nemá posuzovat lékař, ale laik, právě pro možnost otupení lékaře pro četnost případů, které vidí), zde může sehrát svou negativní roli v chování personálu k mrtvým lidem. Více než toto, ale tato situace závisí na všeobecném odcizení lidí a na anonymitě, kdy i za života nemocných si často personál dostatečně neuvědomuje jedinečnost člověka a jeho osud, historii, život. Tak jako se úcta (neúcta) k člověku projevuje za jeho života, tak se projevuje i v úctě (neúctě) k člověku, který už nežije. Poslední služba mrtvému pak pozbývá úcty a jedná se s ním často jako s materiálem a ne člověkem majícím nesmrtelnou duši.

2.2.5 POHŘEBNICTVÍ

Poslední služba zemřelému se přesunula na instituce jako jsou pohřební ústavy. Co dříve dělala rodina a pozůstalí pro zemřelého, kteří ho dobře znali a pro které znamenal v životě blízkého člověka, teď v moderní době převzala instituce pohřebních služeb. Ty zajišťují celý chod péče o mrtvé. Úmrtím blízkého člověka se dostávají pozůstalí do náročné situace. Nešvary v pohřebnictví se pak týkají jak špatného zacházení s mrtvým tak i morálně nepřijatelným využíváním situace pozůstalých k vlastnímu obohacení. Jak jsem uvedla, i hrozba nekrofilie je častá právě u pracovníků v pohřebních službách. Také záměna zemřelých při pohřbu nebo záměna popela při kremacích patří k porušení úcty k mrtvému člověku i k živým pozůstalým.

Může jít o lidskou chybu, která je pochopitelná, ale i způsob soustavného přístupu k zemřelým jako k věcem, objektům podnikání a zisku. Musíme mít na paměti, že o chování člověka k mrtvým, by neměla rozhodovat praxe, reálné možnosti, zákonem tolerované nešvary, ale etická norma chránící lidské tělo, podle které by se praxe měla řídit a přizpůsobit i chod reality.

---

¹ Srov. ARIÉS: díl 2. op.cit. 92

Závěr

Tato práce se zabývá hledáním odpovědí po důvodech úcty k mrtvému tělu. Vychází z předpokladů, že etické postoje k mrtvým vycházejí z hodnot, které člověk uznává ve svém životě. Proto se v první část zabývá pohledem na život a to jak z biologického, filozofického tak i náboženského hlediska. Zatím co uspořádání životních hodnot můžeme najít jak u filozofů, tak náboženských skupin, problematické je zapojení ateismu do těchto otázek. Jakékoliv uspořádání myšlenkových proudů ve smyslu uznávání jasných hodnot v životě, usnadňuje orientaci v etickém pojetí úcty i k mrtvým. Právě široké názorové pole ateismu nám neukazuje jasný etický postoj ani k životu, ani ke smrti.

Teologické hledání pravých důvodů v úctě k mrtvým potom směřuje od biblického pojetí Starého i Nového zákona, který v mnohém překračuje představy v židovství, přes eschatologické hledání v návaznosti na filozofické proudy a hlavně směřuje k teologicko-antropologickému hledání podstaty člověka, která s úctou souvisí. V této oblasti se ukázalo jako důležité pojetí duše, jako formujícího principu, který si i po oddělení při smrti uchovává poznávací schopnosti a stále tíhnutí k určitému tělu. Z těchto postojů pak vyplývá důležitost úcty k tělu, které duše za života formovala a které opět bude formovat po vzkříšení v nové hmotné substanci.

Otázka pitev a darování orgánů od zemřelých nám vnesla do této problematiky i sociální stránku věci. Nejen že je nutné dodržovat přání zemřelých, které učinili ohledně pitev a darování orgánů už za života jako svéprávné osoby, se schopností o sobě rozhodovat, ale je důležité brát i v potaz cítění pozůstalých. Zde se objevuje sociální vazba mezi zemřelým a příbuznými, pozůstalými, společnostmi. Ospravedlnění porušení integrity mrtvých těl lze obhájit jen na základě principu dvojího účinku, který předpokládá, že dobrý úmysl (poznání příčiny nemoci, soudní důvody, i poznání a zručnost ve výuce mediků, darování orgánů živým) převažuje nad negativním přidruženým jevem (zde porušením integrity těla zemřelého) a nedá se jinými obdobnými činnostmi nahradit.

Porušování úcty k mrtvým, krádeže těl, orgánů, nekrofilie i hrubé zacházení, je pak přestupkem proti svobodě člověka, který se v době smrti už nemůže bránit a je ošetřen i v právním řádu naší země.

Na závěr můžeme jen zopakovat, že pietnost v zacházení s mrtvým člověkem závisí na pojetí člověka a jeho těla.

Literatura:

- ARIÉS Philippe: Dějiny smrti, díl 1., Praha: Agro, 2000.
- ARIÉS Philippe: Dějiny smrti, díl 2., Praha: Agro, 2000.
- BARTOŠ Hynek: Očima lékaře. Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení duše-tělo, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2006.
- CORETH Emerich: Co je člověk, Praha: Zvon, 1994.
- FIALOVÁ Lydie: Medicína v kontextu západního myšlení: Galén, Karolinum, 2008
- HALÍK Tomáš: Dotkni se ran, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2008.
- KERRIGAN Michael: Historie smrti: Praha: DEUS, 2008.
- KROPÁČEK Luboš: Duchovní cesty islámu, Praha: Vyšehrad, 1993.
- KÜNG Hans, BECHERT Heinz: Křesťanství a buddhismus, Praha: Vyšehrad, 1997.
- KÜNG Hans, CHING Julia: Křesťanství a náboženství Číny, Praha: Vyšehrad, 1999.
- KÜNG Hans, STIETENCRON Heinrich von: Křesťanství a hinduismus, Praha: Vyšehrad, 1997.
- LÖW Spaemann: Účelnost jako filosofický problém, Praha: OIKOYMENH, 2004.
- RATZINGER Joseph: Eschatologie. Smrt a věčný život, Brno: Barister .. Principal, 2004.
- SCHUBERT Kurt: Židovské náboženství v proměnách věků. Zdroje. Teologie. Filozofie. Mystika, Praha: Vyšehrad, 1994.
- STÖRIG Hans Joachim: Malé dějiny filozofie, Praha: Zvon, 1991.
- VÁCHA Marek: Místo, na němž stojíš, je posvátná země, Brno: Cesta, 2008.
- WOLF Václav: Lidská identita v proměnách, Olomouc, Matice cyrilometodějská.: 2004.

Slovníky, encyklopedie a lexikony:

- Lexikon východní moudrosti. Buddhismus. Hinduismus. Taoismus. Zen, Olomouc: VOTOBIA a VICTORIA PUBLISHING PRAHA, 1996
- BEIENERT Wolfgang: Slovník katolické dogmatiky: Matice cyrilometodějská s.r.o., 1994.

Dokumenty Učitelského úřadu církve:

- Katechismus katolické církve, Praha: Zvon, 1995.

Biblické citace jsou převzaty z:

- Ekumenický překlad Bible, Praha: Česká katolická charita, 1987.

RESUMÉ

Práce se zabývá morálními aspekty úcty k mrtvému tělu. Řeší otázku důvodů, pro které se má člověk chovat eticky k mrtvému tělu. Formou přehledu jsou uvedeny možné zdroje a předpoklady úcty k životu z pohledu biologického, filozofického i náboženského. Největší důraz je pak kladen na pohled náboženský, zkoumající úctu k zemřelým z hlediska biblického, eschatologického a antropologického. Současně je řešena i otázka pohřbů a pitev ve světle nových výzev z moderní historie. V kontrastu jsou uvedeny praktické ukázky neúcty k mrtvým (krádeže těl, orgánů, tělesných ostatků, nekrofilie a problematické chování v nemocnicích a pohřebních službách). Závěrem jsou shrnuty teologické aspekty hodnoty těla člověka, mající zdroj úcty v Bohu, v jeho stvoření, vtělení a vykoupení Kristem.

Počet znaků bez mezer včetně poznámek pod čarou- 79 455

ANOTACE

This study in details reflects upon moral aspects of piety towards dead bodies. It discusses reasons, why should man keep etical discipline in relation to dead bodies. In the form of overview are listed possible sources and preconditions for piety towards the life, from the biology, philosophy and religion point of view. The most attention is given to religious view and its biblical, eschatological and antropological aspects. Also questions of funerals and dissections are addressed in the light of challanges in the modern history. On the contrary are given practical examples of disrespect towards dead bodies (corpse, corpse leftovers and organs robbery, necrophilia, disputable human behavior in the hospitals and in undertaking services). Finally, theological aspects of the human body, having piety source in the God and in His creation, incarnation and in the Jesus Crist redemption are discussed.

Keywords: smrt, duše, tělo, teologie, pitva

Keywords: death, soul, body, theology, dissection